Эхэ hайхан нютагаа эб хамта мандуулая!

БУРЯАД ҮНЭН

1921 оной декабриин 21-hээ гарана

Бүгэдэ арадай газетэ

1992 АПРЕЛЬ 1
Харагшан туулай hарын 29
СРЕДА
гарагай 4
№ 63 (174522)
сэн 6 мүн

Буряад Республикын Верховно Соведэй сессиин hүүлээр

«ПРАВИТЕЛЬСТВЫЕ ДЭМЖЭНЭБ»

...рацин Конгиссин секциецевай ерэ... Федеративна ...удалай федеративна республикан... Советэй сессиин ...гдаhые ...ёнотой. Тиин ...энэ асуудалай ...шиидхэ... тула тэрэ... үзэхэ зо... депутадуудай ...байгуулагдаа ...үнгэрhэн ...ссийн зүгhөө ...Устинов үгэ ...цевай ду... Федерацийн ...аанууд, об... ...заарнуудай ...үлөөлэлгэ... ...ка тухай хэл... ...мжэнэ гэжэ ...Тиин олон... ...депутадуудай ...йхадань, бү... ...тадуудай дуу... ...рсажа, залhаа ...эн. Эсэстэнь ...ссийн зүблэхэ... ...саhан байгаа. ...ингэрhэн най... ...й урда тээхэнэ ...Федерацида ...ородог республикануудай хүтэлбэрилэгшэдэй хабаадалгатайгаар Федеративна шэнэ хэлсээн уридшалан hайшаагдаа hэн. Тиин тэрээн тухай асуудалай ээлжээтэ сесси дээрэ табигдаhаниинь ойлгосотой. Урда сесси дээрэ дурадхагдаhан Хэлсээнэй проектын хангалтагүйе, мүн тэрэниие буруушааhан бүлэг депутадуудай зүб байhые шэнээр уридшалан hайшаагдаhан хэлсээн элеэр гэршэлээ.

Юрэдөөл, үнгэрэгшэ сесси дээрэ Федеративна хэлсээн тухай проектын тогтоол hаадгүй баталагдаа. Тиимэhээ урда сесси дээрэ республикануудай эрхые хабшаhан хэлсээнэй проектые hайшааhан В. В. Устиновтай хөөрэлдэхдөө, тэрэ ушарыень hануулаад:

— Манай Верховно Совет хангалтагүй хэлсээе тэрэ удаа hайшаан алдаа бэлэй. Тиин нмагтал бүлэг депутадуудай дуугаа үгэлгэhөө арсахадань, тэрэ hайшаагдангүй үлөө hэн. Харин мүнөө, урданайхиhаа hураггүй нлгаатай Хэлсээнэй уридшалан hайшаагдаад байhада, манай Верховно Совет түрүүшээр баримталhан шугамаа бэлэхэнээр орхёод, шэнэ хэлсээе дэмжэхэ тогтоол абаба ха...—гэжэ ажаглабаб.

— Бэлэхэн гэхэ юм гү даа... Тэрэ февралиин сесси дээрэ болоhон юумые зүбөөр ойлгохо хэрэгтэй. Тэрэ хэлсээн юундэ дэмжэгдээб гэбэл, олонхи депутадууд Россимнай Союздал адляар, бутаржа hалахань гэжэ hанаагаа зобоо ха юм. Харин тэрэ бүлэг депутадуудай дуугаа үгэлгэhөө арсаhан ушарые холын хараатай алхам гэхын аргагүй. Энээнэй эсэстэл манай Верховно Совет тэрэ удаа үндэhэ яhанай талаар хөёр анги боложо hалаа хамнай. Гаража ошоhон депутадууд олонхиин ухаан бодолдо хүндээ горитойгоор буураа. Жэшээ болгон, депутат И. Т. Павловые дурдая. Урда тээнь тэрэ депутадуудай дунда тон хүндэтэй боложо байтараа, тэрэ ушарай hүүлээр нэрэ хүндэнь нилээд буураа. Буряад депутадуудта тон түрүүн өөhэдынь гүрэн түрэ байбал, ород депутадуудта үшөө Росси бии гэжэ ойлгохо хэрэгтэй.

— Теэд Буряад Республика ганса буряадуудай бэшэ эндэ hуудаг бүхы яhатанай гүрэн түрэ гээшэ ааб даа. Мүн Россиншье гүрэн түрын хубн заяан тэдээндэ даншье хамаагүй бэшэл даа.

— Тиимэл юм бээ. Гэбэшье саашадаа, тэрэ ушартал адляар, нэгэ нэгээ түршаhанай хэрэггүй гэжэ hананаб.

— Шэнэ Федератизна хэлсээн тухай юу хэлэхэ байнабта?

— hайн хэлсээн. Мүн баhа областьнууд, хизаарнууд тэрэнэй субъектнүүд болохо ёнотой.

— Тиихэдээ тэдэ, республикануудтал адли, Хэлсээн доро гараа табиха бэшэ юм ааб даа?

— Суттаа, амяараа гү, табилсахал ёнотой.

— Удхаараа адлишье hаа, амяараа хэлсээндэ областьнууд, хизаарнууд хабаадаха ёнотой гэжэ тоолоноб.

— Экономикын талаар бээ даанхай байдал областьнуудта, хизаарнуудта, республикануудhаа бага бэшээр, хэрэгтэй ха юм.

— Бишье баhал тингэжэ hананаб. Гэбэшье Буряад Республикын газар дээрэ федеральна, республиканска зөөриннүүдые хубаажа, амяарлажа захалхадань лэ, зарим ород депутадууд үү-татай болошодог лэ.

— Россин гүрэнэй түлөөл hанаата болоходоо тиигэнэл даа.

— Василий Васильевич, энэ сессиин ябаса тухай юун гэхэбта?

— Урда сессинүүдтэ орходоо, энэ сесси hураггүй эмхитэйгээр үнгэрбэ, бэлэдхэлынь hайн. Верховно Соведэй хүтэлбэри, депутадуд дүршэлтэй боложо байна. Тэдээн соohоо элэбхитэй, хурса, зонхилхы hүбэлгэн хүнүүд, дүтэрхы хараа бодолтой бүлэгүүд шалгаржа гараа. Тэдэнэр хоорондоо үгзеэ ойлголсохые оролдоно. Жэшээнь, сессиин урда тээ Федеративна шэнэ хэлсээе комисси дээрэ зүбшэн хэлсээд, бүгэдэндэ таарамжатай тогтоолой проект бэлдэгдээ hэн. Hайн талань гэбэл, тус хэлсээе эсэслэн баталаяа ошоходоо, манай республикын делегаци яг хатуу шугам баримталха бэшэ, харин бусад республикануудай зохихо дурадхалнуудые дэмжэхэ, өөhэдынгөө тиимэ шухала бэшэ зарим ажаглатануудые, дурадхалнуудые хуряажа абаха аргатай бшуу.

— Үндэhэ яhанай асуудалай талаар Россин хүтэлбэри тодорхой хараа бодол үгы шэнгеэр үзэгдэнэ. Бүри hая болотор республикануудай эрхэнүүдые доромжолhон Хэлсээгээ баадхаад, бүгэдэнэй зүгhөө буруушаагдаха болоходонь лэ, тэрэнээ хубилгаха ушартай болоо.

— Энэ талаар хараа бодолгүй гэжэ шууд ниитэлжэ болохогүй ха... Хараа бодолтой юм ааб даа. Тиихэдээ тэдэ тон түрүүн Россин нэгэн бүхэлиие сахиха зорилго урдаа табина бшуу. Тиигээдшье Ельцин, Хасбулатов, Руцкой тус тустаа энэ асуудалаар өөрын онсо хараа бодолтой ха юм.

— Буряадай шэнэ Конституциин проект тухай ямар hанамжатайбта?

— Энэ проект үшөө хүсэд бүрилдөөгүй, Росситай ниисээн тухай ёноор хэлэгдэнэгүй. Саашадань нэмээхэ, зahаха хэрэгтэй.

— Багшанарай буhалгаан энэ сесси дээрэ эгээл ехэ саг эзэлбэ ха.

— Тиимэ. Правительствын анханhаа багшанартай тэсэмгэйгээр хөөрэлдэжэ, салиндань нэмэхэ нөөсэ республикын сан жасада олохонь хэсүү гэжэ тэдээндэ ойлгуулаа hаань, буhалгаан иигэжэ унжагайрха байгаагүй. Зүгөөр бүхы дээрэнь манай правительствын, Владимир Бизьяевич Саганович ажал ябуулые hайшаанаб. Экономическа реформо бэелүүлгын талаар манай республика бүсадта орходоо 2—3 hара урид ябана.

Н. БАДМАРИНЧИНОВ.

Буряадай Совет Социалис Республикын Верховно Соведэй Тогтоол

Федеративна хэлсээн болон Россин Федерациин Конституциин проектын «Федеративна байгуулалта» гэhэн бүлэг тухай

Федеративна хэлсээн болон Россин Федерациин Конституциин (Үндэhэн Хуулиин) «Федеративна байгуулалта» гэhэн бүлэг тухай асуудалые хаража үзээд, Буряадай ССР-эй гүрэнэй бүрин эрхэтэй байдал тухай Декларациие хүтэлбэри болгон, Буряадай ССР-эй Верховно Совет **ингэжэ тогтообо:**

I. Иимэ хубилалтануудые болон нэмэлтэнүүдые оруулhанай hүүлээр Федеративна хэлсээндэ гар табижа болохо гээд тоолохо:

1) Национальна гүрэнэй байгуулалта ба Россин Федерациин бүридэлдэ ородог республикануудай засагай зургаанууд болон Россин Федерациин гүрэнэй засагай федеральна зургаануудай мэдэлые. хоорондохи эрхэ түлөөлэлгэнүүдыень амяарлаха тухай Федеративна Хэлсээн гээд Федеративна хэлсээнэй нэрыень хубилгаха.

2. Федеративна Хэлсээе иимэ статьянуудаар нэмэхэ:

а) Россин Федерациин гүрэнэй байгуулалтын гол үндэhэнүүд тухай;

б) Россин Федерациин субъектнүүдэй бүридэл болон статус тухай;

II. Федеративна хэлсээн тухай ажаглалта болон дурадхалнуудые (хабсаргагданхай) Россин Федерациин Верховно Соведтэ эльгээхэ.

III. Россин Федерациин бүридэлдэ ородог республикануудай бүрин эрхэтэйгээр хүгжэлгые бата найдамтайгаар хангаха зорилготойгоор Россин Федерациин Конституциин проектын Федеральна байгуулалта гэhэн бүлэг зahагдаха гэжэ тоолохо.

IV. Федеративна хэлсээндэ гарай табигдаhанай hүүлээр Россин Федерациин шэнэ Конституциие абаха тухай дурадхалтайгаар Россин Федерациин Верховно Соведтэ хандаха.

V. Россин Федерациин гүрэнэй засагай зургаануудай Буряадай ССР-эй хоёр талын договор болон хэлсээнүүдые баталалгые Федеративна хэлсээндэ гар табилгын хизаарлахагүй байhые батадхаха.

Буряадай ССР Россин Федераци хоёрой хоорондохи экономическа хэлсээе бэлдэхэ талаар худэлмэреэ үргэлжэлүүлхыень Буряадай ССР-эй Верховно Соведэй Президиумдэ болон Министрнүүдэй Соведтэ даалгаха.

VI. Федеративна хэлсээндэ гар табиха дүүрэн эрхэтэй Буряадай ССР-эй делегациие иимэ бүридэлтэйгөөр баталха:

Л. В. Потапов — Буряадай ССР-эй Верховно Соведэй Түрүүлэгшэ (делегациие хүтэлбэрилэгшэ).
В. Н. Бобыкина — Улаан-Удын «Электромашина» заводой обмотчица.
М. В. Михалев — Тарбагатайн районой Ленинэй нэрэмжэтэ колхозой түрүүлэгшэ.
В. Б. Саганов — Буряадай ССР-эй Министрнүүдэй Соведэй Түрүүлэгшэ.
В. В. Чунавлев — Баунтын районой арадай депутадуудай Багдаринай сельскэ Соведэй түрүүлэгшэ.
Г. К. Языков — Буряадай ССР-эй Верховно Соведэй Хуули гаргалгын ба гуриим журамай талаар комитедэй түрүүлэгшэ.

Буряадай ССР-эй Верховно Соведэй Түрүүлэгшэ
Л. ПОТАПОВ.

1992 оной мартын 26.
Улаан-Удэ хото.

РОССИН ФЕДЕРАЦИИН ВЕРХОВНО СОВЕДЭЙ ПРЕЗИДИУМЭЙ ТОГТООЛ

РОССИН ФЕДЕРАЦИИН АРАДАЙ ДЕПУТАДУУДАЙ ЗУРГААДАХИ СЪЕЗД ДЭЭРЭ ХАРАЖА ҮЗЭГДЭХЭ ХУУЛИНУУДАЙ ПРОЕКТНҮҮДЫЕ БА ХУУЛИ ГАРГАЛГЫН ДУРАДХАЛНУУДЫЕ БЭЛДЭХЭ ТУХАЙ

Россин Федерациин арадай депутадуудай съездын ба Россин Федерациин Верховно Соведэй худэлмэриин гуримтай тааралдуулан, Россин Федерациин Верховно Соведэй Президиум иигэжэ тогтооно:

Россин Федерациин Арадай депутадуудай зургаадахи съезд дээрэ хаража үзэгдэхэ хуулинуудай проектнүүдые ба хуули гаргалгын дурадхалнуудые, мүн бусад шиидхэбринүүдэй проектнүүдые съездын эхилхэhээ долоон үдэр урид Россин Федерациин Верховно Соведэй Президиумдэ дамжуулан үгэхэ. Тэдэнь эндэ гуримшуулагдажа, Россин Федерациин Верховно Соведэй палатануудай саг үргэлжын комиссинуудай ба комитедүүдэй үзэмжэдэ дамжуулагдаха юм.

Россин Федерациин Верховно Соведэй Түрүүлэгшэ
Р. И. ХАСБУЛАТОВ.

Москва, Россин Соведүүдэй байшан.
1992 оной мартын 23.

Хабарай тарилгые угтуулан

БИДЭ БЭЛЭМДИ

...ин үе сагай ...ажо шадаха... Мүнөө хэды ...үүрилтэй үе ...үнөөхил ерэ... ...рилгын хаhа, ...ургасын үндэ... ...ха саг тулажа ...ий бэлэн бэ... ...хэ гээд hуу... ...лаа, юунэйшье ...ялгаа хэхэл

Манай хартаабхашадай звено баhал шадал зэргээрээ тарилгадаа бэллэжэ, туха сүлөөгүй байна. Энэ жэлдэ 150 гектарта хартаабха тариха зомди. Тэрээндэмнай хүрэхэ 6000 центнер үрэhэн бии. Үнгэрэгшэ намартаа 90 гектар газарта далан гаргажа, хартаабха тарихаар бэлэн болгоhон полишье бии.

Бүхы техниимнай бэлэн болонхой шахуу. Юрэдөө мүнөө, үглөөшье тарилгадаа гарахаар бэлэмди.

Нёдондо гектар бүриhөө 136 центнер хартаабха хуряажа, манай звено тэрэниие гүрэндэ худалдалгаhаа 310 мянган түхэригэй сэбэр олзо мянган түхэригэй сэбэр олзо ажахыдаа оруулаа hэн. Энэ жэлдэшье тэрээнhээ доошо бэшэ ургаса абахал hанаатайбди.

Ф. МАЛЮТИН,
Тарбагатайн районой худөө ажахын «Маяк» нэгэдэлэй хартаабхашан.

«ЯАБАРАЙ» УЯЛГАНУУД

...Саяны» нэгэдэлэй Хуурай... ...ото-тэжээлэй ургамалнуу... ...лгын «Уляабар» гэжэ коо... ...рэй тарилгые угтуулан трак... ...удөө ажахын техникэ заhа... ...лэн болгоо. Тэрэ тоодо эл... ...тракторнууд, 6 плуг, 6 се... ...ператор, олон хүндэ, хүнгэн ...нууд заhагданхай. Дүршэл ...анизаторнууд Дамба Омбоев, ...анханов, Валерий Янцанов, ...ов гэгшэд аргагүй hанаагаа ...ар hайнтангаар заhажа түлөө...

...жэлдэ тус кооператив 1200... ...талмай дээрэ таряа тарижа, ...лөөнь дунда зэргээр 14.2 ...ргаа hэн. Кооперативые ...дахи классай үнинэй меха... С. Манзаев иигэжэ хөөрэбэ: ...лдэ таряанай ургаса ехээр абаха зорилготойбди. Гектар бүриhөө дунда зэргээр 18 центнерhээ доошо бэшые абаа hаа, hайн. Шэнэ гуримаар хүдэлхэ болоходо, таряанай поли харуулаха найдамтай хуниие харуулшанаар табихабди.

1991 ондо «Уляабарай» механизаторнууд ажахынгаа малшадта нэгэ центнер силос—5, үбhэ—15, тэжээлэй таряа—20, hолоомо—1 түхэригөөр худалдаhан юм.

Энэ жэлдэ малшадта эдэ бүгэдые 3—4 дахин үнэтэйгөөр худалдахые хараална. Тиигэжэ механизаторнуудай салин хүлhэн ехээр нэмээгдэхэ юм.

Мүнөө тус кооперативай хорёод механизатор ойдо түлеэ бэлдэжэ байна. Хабарай тарилгын халуун хаhын захалтар, 350 кубометр түлеэгээр ажахыгаа хангаха уялга абанхай.

Б. БИРБАЕВ

...ГА ШАДЛАА ...ЛСҮҮЛНЭБДИ

...орон соо, ма... ...ада тохёол... ...ал дээрэ... ...энэ жэлэй ха... ...шилзэд хүшэр ...ань гэжэ бүри ...болоод байна. ...ойдо ходол ду... ...трактор, ма... ...хэргэлнүүд ...үрөөдшье үгэ... ...лдохоёо бо... ...дээрhээ ма... ...тэрэ тоодо от... ...ньые сеялкэ, ан... ...энэ техникэ хү... ...лдаагүй, энэ ...дүтүү зандаал ...болгогдоо нэ... ...түхэрэлгэ... ...ан юумэнүүд ...гданхай аад, ...hалангүй яба... ...ын аргагүй. ...өрхэтэй бай... ...оошье hаа, от... ...ад, механи... ...ашье гэжэ ...гаа тарилгые ...ай шанартай... ...өөр эрид шии... ...гүйсэд гу... ...хаа, өөhэд... ...ошье хэ... ...хэжэ үгэхэ... ...өөлдөөл най... ...арга боломжо, ...алсүүлжэ хү... ...ди гэжэ тэдэ... ...лдөмо.

Гадна бээ даажа, арендаторнууд боложо хүдэлхэ гээшэ алишье талаараа ашаг-тай hайн гэжэ баhа үнтэрhэн жэлэйнгээ үрэ дүнгүүд дээрhээ бригадынхид ойлгожо абанхай.

Жэшээлхэдэ, нёдондо манай отделениин таряан ажалай бригада таряалангай гектар бүриhөө 19 центнер ороohо сохижо абаа гэхэ гү, али түсэбөөр хараалагдаhанhаа 4 мянган центнерээр ехэ таряа хуряагаа юм. Мүн хартаабхын, силостэ орохо ургамалнуудайшье ургаса түсэбөөр хараалагдаhанhаа дээшэ байгаа.

Бүри нёдондонhоо үтэгжүүлгэ, тоhо, түлишэ гэхэ мэтэ юумэнэй үнэ сэнтүүд дээшэлжэ, эсэсэй гаргашанууд ехэ болоод, ашаг олзын доошолоошье hаань, бригада жэлэй тоосоогоор бүхыдэнь 84 мянган түхэриг (хүн бүхэнэй 8 мянган) абаа hэн. Энээнhээ гадна түсэбөөр хараалагдаhанhаа ехэ ургаса хуряаhанайнгаа түлөө хүн бүхэн 24 центнер таряа абаа.

Арендэнэ энэ бригадада диилэнхидээ дүршэлтэй бэрхэ механизаторнууд хүдэлнэ. Түсхайлбал, О. Н. Шульгин, Г. И. Трутнев, К. Г. Добрынин, В. Н. Иванов, В. А. Угрюмов, мүн залуу хүбүүд Виктор Кузьмин, Станислав Мананкин гэгшэд бүхы юумэнэйнгээ бодото ...эзэд, ёнотойл арендаторнуудбди гэжэ хүсэд ойлгодог болонхой.

Запас хэрэгсэлнүүдэй дуталдаа, хэды бэрхэтэй байгаашье hаань, бригадынхид өөhэдынгөө хүсөөр гэнжэтэ 5 трактор, үшөө хөёр мөөртэ трактор заhабарилжа бэлэн болгоо. Анзаhан, культиватор, сеялкэ гэхэ мэтын олонхинь худэлхөөр бэлэн болгогдоо.

Бүхы арга боломжо хэрэглэжэ, бригадынхид хабарай тарилгын эхилхэ болотор бүхы техникээ заhабарилжа дүүргэхэ зорилготой.

Hаяшаг механизаторнууд сугларжа, ерэхэ намар ямар ургаса абаха тухайгаа хэлсээ, түсэблөө. Тусхайлбал, эндэхид таряалангай гектар бүриhөө дунда зэргээр 15 центнерhээ бага бэшэ шэниисэ, 13 центнер емшээн, 11 центнер обёос, гектарай 85 центнер хартаабха ургуулжа абахаар хараална. 150 гектар сэбэр паар дээрэ эршэмтэй технологиин ёноор тарилга хэхэ юм. Нёдондо тиимэ газарhаа гектарай 30 центнер шэниисэ хуряагаа hэн.

Тиихэдэ отделениингээ зүгhөө таряашадые ...дэ хоолоор хангахаhаа эхилээд, өөhэдhөө дулдыдаха бүхы юумэ хэхэбди.

В. КУЗЬМИН,
«Прибайкалец» колхозой Турунтайн отделениие эрхилэгшэ.

Прибайкалиин район.

Хонидой түл абалга—харюусалгатай хаhа

ЭНДЭ ЕРЭhЭНДЭЭ ХАЛАГЛАДАГГҮЙБ

Анхан иишэ зоожэ ерэхэдээ, эндэ хайшан гэжэ түбхинэхэ, яажа ажаллахабибди, нютагай хүн зон ямараар угтахаб гэжэ түрүүшээр яhала hанаата болоо, түдэгэсөө hэмди. Теэд ажал гээшэ хүнүүдые холбодог, бэе бэедэнь дүтэ болгодог гэжэ зүб лэ даа. Үнэн сэхээр худэлөод, үлүү үгэгүй ябаал hаашин, ямаршье зон шамайе хүндэлхэ ха юм.

Энэ совхоздэ дүрбэдэхи жэлээ эхэ хонидые харуулhаланаб. Могсохон нютагта дадаад, хүн зонтойнь таараад, эндэ бүхы hаhаараа байhан шэнги бөлошооб гэжэ hанагшаб. Ондоо тээhээ ерэhэн хүн гээшэ гэhэнш үгээр намайе илганяаар хараха хүн эндэхи хүтэлбэрилэгшэдэй, юрын ажалшадай дунда байхагүй. Иимэ байхадань хүн ухматай худэлнэ, ажалшье бүтэсэтэй, урагшатай байна.

hүүлэй хөёр жэлдэ манай бригада муу үрэ дүн туйлана. Нёдондо зуун эхэ хонин бүриhөө 100 хурьга абажа hэ тэжээлээр яhала дутамагүй байнабди. Илангаяа үбhэнэй, hолоомоной шанар урда жэлэйхиhээ жэшээгүй hайн. Талха таряанай зүйл таhалдаагүй. Мүнөө хонидой хурьгалжа байхада, түс бүридэнь үдэрэй 400 грамм талха таряанай зүйл, мүн hү багатай, хүсэ шадалаар муушагуудтань бага зэргэ ногооной гурил эдюулнэбди. Хабарай хагсууда илангаяа хурьгадта эдюулхэ hайхан үбhэл яhала бии.

Намтай суттаа хөёрдохи хонишоноор Гончигбал Будаевич Буянтуев худэлдэг. Энэмнай наhаар залуушье hаа, олон жэлдэ түлгэ, эрьснүүдые, эхэ хонидыешье харуулhалhан, энэ ажалай дүй дүршэл, онол аргые шудалhан хүн лэ. Хурьга абаха үедэ залуу хүбүүн Базаржаб арай шадаагүйшье hаа, ажалхы соогоо бултаhhаа дээшээ үрэ дүн туйлажа гараа hэмди. Хэрбээ ажахын хүтэлбэрилэгшэдэй, мэргэжэлтэдэй, зонойнь дэмжээ, туhалаагүй hаа, ерүүл хүнүүд хайшан гэжэ иимэ богони болзорто ажалдаа hайн үрэ дүн туйлахаб даа. Мэдээжэ.

Мүнөө харуулhалдаг эхэ хонидай зургаадахи жэлээ хурьгалжа байhан, нилээд хүгшэрhэн, хүсэ шадалаар, нооhооршье муудантаhан хонид юм. Тиимэhээ энэ жэлдэ дан олон хурьгад абтаха гэжэ найдахань бэрхэтэй. Тиибэ яабашье даб дээрэ зуун эхэ хонин бүхэнhөө 86хурьган абтаад байна. Үшөө хурьгалха хонид hулагүй бии. Бүхыдөө 499 хонидтойбди.

Энэ үбэлжэлгын үедэ үбhэ тэжээлээр яhала дутамагүй байнабди. Илангаяа үбhэнэй, hолоомоной шанар урда жэлэйхиhээ жэшээгүй hайн. Талха таряанай зүйл таhалдаагүй. Мүнөө хонидой хурьгалжа байхада, түс бүридэнь үдэрэй 400 грамм талха таряанай зүйл, мүн hү багатай, хүсэ шадалаар муушагуудтань бага зэргэ ногооной гурил эдюулнэбди. Хабарай хагсууда илангаяа хурьгадта эдюулхэ hайхан үбhэл яhала бии.

Намтай суттаа хөёрдохи хонишоноор Гончигбал Будаевич Буянтуев худэлдэг. Энэмнай наhаар залуушье hаа, олон жэлдэ түлгэ, эрьснүүдые, эхэ хонидыешье харуулhалhан, энэ ажалай дүй дүршэл, онол аргые шудалhан хүн лэ. Хурьга абаха үедэ залуу хүбүүн Базаржаб Нимадылыков, мүн минии дүү басаган Любовь Данжеева хөёр туhалалсана.

Бидэ томо болоhон хурьгадаашье нэгэ таhалга соо гуша-дүшэнhөө олоор байлгадаггүйбди. Тэдэниие эхэнүүдтэнь табижа хүхүүлхэдэ хүнгэн, бэе бээ оложо ядахагүй байдаг шуу. Энэ ушарта эхээ дүгүй ядуу хүхэhэн, олонгүй байhан гү, али ондоо эхые хулуужа хүхэhэн хурьгад байхагүй.

Нүгоо талаараа, хурьгадые олон ондоо таhалгануудта үсөөнөөр байлгахада, ажалынь ехэ ааб даа. Теэд хурьгадаа hайнаар түлжүүлхэ гэбэл, ажалhаань айhанай хэрэггүй ха юм.

Манай ажахыда урданайхидал социалис мүрысөөн, мүрысөөнэй гурим гэхэ мэтэ мүнөө үгы. Тиигэбэшье жэл соо хэды хурьга абахаб, хонин бүхэнhөө хэды шэнээн нооhо хайшалхаб, хурьгадаа ямар шэгнүүртэйгээр эхэhээнь hалгаахаб, үдэр, hара бүри хэды үбhэ тэжээл гаргашалхаб гэжэ тодорхой даабари үгтэдэг. Тэрэнь хуу аржытар бэшээтэй, хонишон бүхэнэйдэ үлгөөтэй байдаг. Хонишодой үйлэдбэриин үрэ дүнгүүдшье hара бүри согсологдодог. Тэрээнгүйгөөр хайшан гэжэ нюдэ балай ажаллахабши. Урдаа тодорхой даабаритай, гаргашала мэдээгүй hаа, ехэл муу. Илангаяа арендэнэ харилсаанда ороhон хадаа хамаг юумэеэ мэдээд ябаха ёнотой ха юмбибди.

Энэ жэлдэ бидэ зуун эхэ хонин бүриhөө 85-hаа үсөөн бэшэ хурьга түлжүүлхэ, хонин бүхэнhөө 2,9 килограмhаа доошо бэшэ нооhо хайшалха, хурьган бүхэниие 17 килограмм шэгнүүртэйгээр эхэhээнь hалгааха түсэбтэйбди. Эдэ бүгэдээ үлүүлхэ аабзабди гээд hанагдана.

Бүхы юумэнэй хоморто совхознай арга хургынь зэргээр малшадаа али болохо юумээр бага-сагааршье хангаха гэжэ оролдоно.

ЗУРАГ ДЭЭРЭ: Г. Буянтуев; В. Танхаева

В. ТАНХАЕВА,
Хэжэнгын районой Могсохоной совхозой ахалагша хонишон.

Уншагты, танилсагты:

2-дохи нюурта.
С. Потхоев: «Хэмжээнүүд хараалагдаба».
3-дахи нюурта
Д. Цырендагбаев: «hүлдэ нэрээе бусааха ёнотойбди».
Б. Цыденжапов: «Гол шэглэлнай мүн».
4-дэхи нюурта
Соёлой hонин.
Буряад нэрэнүүдэй тайлбари.

АРЮУН СЭДЬХЭЛЭЙ АША БУЯН

Лхарамба Агваан Доржиевай 1915 ондо байгуулhан Санкт-Петербургын Гүнзэчойнэй дасан урдань жэл бүри үнгэргэдэг байhан Дуйнхарай хуралые дахин hэргээхэнь.

Хурал 1992 оной апрелиин 16—18-да иимэ адресаар үнгэрхэ:

197228, Санкт-Петербург, Приморский проспект, д. 91.

Дуйнхарай хуралые hэргээhэн ябадал Россин баруун зүгтэ Буддын шажанай соёлые дэлгэрүүлhэн онсо шухаг үзэгдэл болою.

Энэ хурал эмхидхэлтын жасада мүнгөөр гү, али зоёреэр хандиб бариха хүсэлтэй хүнүүд энэ дасанда дээрэ дурадхагдаhан адресаар хандаха гү, али хандиблаха гэhэн үргэл мүнгэеэ почтоор эльгээжэ, иимэ счедто оруулха аргатай:

г. Санкт Петербург, р/с 27000701079 Санкт-Петербургского общества буддистов в Приморском отделении Ленбанка МФО 17119.

ГҮНЗЭЧОЙНЭЙ ДАСАН.

Советүүд ба ажабайдал

ХЭМЖЭЭНҮҮД ХАРААЛАГДАБА

Һаяхан арадай депутадуудай Баргажанай районно Советэй эзлжээтэ сесси боложо үнгэрбэ. Эндэ районой хүн зониие социальна талаар хамгаалха асуудалнууд зүбшэн хэлсэгдээ юм. Энэ асуудалаар районой захиргаанай гулваа В. И. Белошапкин элидхэл хээ.

Тинхэдээ районой үнгэрһэн жилэй экономическа дүнгүүдтэ үндэнэлһэн шэнжэлгэ хэһэн, саашанхи зорилгонууд тухай тогтоһон байна. Районой бүхы предприятинуудай, ажахынуудай үйлэдбэри энэ үе соо нилээд доошолоо. Эдеэ хоолой, мяханай, загаһанай комбинадууд, тоһоной завод продукци багаар гаргадаг болоо. Худөө ажахыдахи байдал бүри муу гээд элидхэлшэ мэдүүлээ. Тэрэнэй хэлэһэнэй ёһоор, үнгэрһэн жилдэ гүрэндэ мяха худалдалга 1990 оной хитой сасуулхада, 68 процент, һү—84 процент болоо. Эбэртэ бодо малай 69 процентнь гарзада ороо. Гахай, хонид олоор гарзалаа. Һү һаалга байгша оной январиин дүнгүүдые 1990 оной энэ үеынхитэй сасуулхада, 45 процентээр доошолһон байха юм. Иимэ байдалда хүн зониие социальна талаһаа хамгаалха гээшэ районой захиргаанай, арадай депутадуудай районно Советэй гол зорилго болоно гээд элидхэлшэ тэмдэглээ.

Түрүүшын эзлжээндэ мүнгэ, зөөри багатай пенсионернүүдтэ, дайнай ветерануудта, инвалидуудта, олон үхибүүдтэй бүлэнүүдтэ туһалха зорилго табиидана. Мүнөө районо соо 6 мянган пенсионер, дайнай 144 инвалид, 800 гаран үбшэлжэ инвалид болоһон зон тоологдоно. Гадна 187 ганса эхэнэр, олон үхибүүтэй мянга гаран бүлэ бии.

Эдэниие хамгаалха талаар район соо «Забота» гэһэн программа зохёогдонхой. Энэ хадаа бүхы эдэ зондо туһалха ёһотой юм. Гадна манай райондо Шитханай, Баргажанай-Адагай, Үүрэгэй наһатай зоной гэрнүүд гэжэ байха. Олон предприяти, ажахынууд нимэ зонуудта анхарал хандуулжа, пенсидэнь нэмэжэ мүнгэ түлэнэ, түлеэ залһа асаржа үгэнэ. Эдэнэй тоодо Хилганын, «Путь Ленина» колхозууд, электрын элшэ хүсэнэй Хойто зүгэй сетиин коллектив ороно.

Гадна наһатай зондо, инвалидуудта гэртэнь ошожо туһалха гүрбан отделени районо соо бии юм. Жэшээнь, Баргажандахи отделениин хүдэлмэрилэгшэд 318 хүнлэ гэртэнь ошожо туһалдаг байна. Эдэ зомнай тэдэнэй гэрэй ажал хэхэһээ гадна эдеэ хоолыень оложо, асаржа үгэдэг юм. Нигүүлэсхы жасаһаа үнгэрһэн жилдэ нимэ зондо 3300 түхэриг үгтөө. Мүнөө үедэ 40 мянган түхэригэй талон түрүүшын эзлжээндэ хэрэгтэй зондо тараагдажа үгтөө. Энээгээр тэдэнэр столоводо эдеэлхэ гү, али эндэһээ эдеэ хоолой зүйл гэртээ абаха аргатай юм. Байгша оной февраль һараһаа мүнгэ багатай бүлэ һаралаа 120-140 түхэриг нэмэжэ абадаг болоо.

Элидхэлшын хэлэһэнэй ёһоор, эдеэ хоолой болон түрүүшын эзлжээндэ хэрэгтэй эд бараанай сэнгүүдые хүнгэлхын тула 8 миллион түхэриг олохо арга бэлэрэгдэжэ байна. Гүрэнэй бюджедһээ баһал нимэ мүнгэ абажа, мүнгэ багатай гэр бүлэнүүдтэ хүбааха хэрэгтэй бологдоно. Гадна гэр байра бариха дуратай зондо туһалха, пенсионернүүдтэ түлеэ асаржа үгэхэ гэхэ мэтэ предприяти болон ажахынуудай хүтэлбэрилэгшэдэй уялга болохо ёһотой гээд элидхэлшэ хэлээ.

Гэхэтэй хамта элидхэл тушаа үгэ хэлэһэн Баргажанай захиргаанай зайһан Л. П. Балуев пенсионернүүдые, дайнай, ажалай ветерануудые түлеэгээр хангаха асуудалай тон шухала болоһые тэмдэглээ. Түлеэ бэлдэхэ газар үгтэнэгүй. Гадна эндэхи предприяти, эмхи зургаануудай хүтэлбэрилэгшэд энээндэ анхарал хандуулнагүй. Тэрэшэлэн ой модоной ажахын андалдаа хэжэ олоһон эдеэ хоолой зүйлнүүдые, эд бараа ганса тэдэнэй гэшүүдтэ хубаахагүй, харин иимэ андалдаа хэжэ шадахагүй багшанарта, врачнуудта зарим хубииень үгэхэ тухай тэрэ хэлээ.Энэ зүб гээд һанагдана. Юуб гэхэдэ, ой модон эндэхи бүхы зоной баялиг ха юм. Тиимэһээ юундэ зарим зон энээнһээ олзо олохо, тэрэниие эзэмдэхэ ёһотойб?

— Дайнай һүүлээр манай совет арад һандарһан ажахыгаа Коммунис партиин удридалга доро үсөөхэн жилнүүд соо һэргээжэ шадаа. Харин мүнөө дэлгүүр, экономическа реформо гэлдээд, бүхы юумээ һалгаажа, һандаргажа байнабди. Байдалнай үдэрһөө үдэртэ муудана. Баяшуул, үгытэйшүүл боложо хубааржа эхилээ. Энэмнай юун боложо байна гээшөб?—гэһэн асуудал дайнай, ажалай ветеран В. М. Бодров табиба.

Тэрэнэй хэлэһэнэй ёһоор, мүнөө байһан социальна асуудалай хуулинууд юуншье бэшэ. Үнэн сэхээр бүхы наһан соогоо хүдэлһэн хүнүүд мүртэй ажал хээгүй, эндэ тэндэ хүдэлһэн хэбэртэй болоод ябаһан зоноор адли 400—500 түхэриг пенси абана. Ороноо хамгаалһан, бүхы бээ гамнангүй ажаллаһан зонууд мүнөө үедэ арай шамай ажамидарха баатай болоод байна.

Шитханай совхозой малшан А. М. Малыгинай хэлэһэнэй ёһоор, районой бүхы предприятинууд, эмхи зургаануд, колхозууд болон совхозууд салингай жасын 2 процентые хүн зониие социальна талаһаа хамгаалха районой жасада оруулхые дурадхаа. Мүн баһа бариг-даһан загаһанай зарим хубиие баһал энэ жасада оруулха түхай тэрэ хэлээ.

Бусадшье үгэ хэлэгшэд баһал дутуу дундануудта анхарал хандуулаа. Һургуулиин үхибүүд эдеэлхэ аргагүй шахуу болоһой. Инвалидуудай гэрнүүдтэ нгэн хүртэнэгүй. Соёлой гүүамтануудаа хаагдаха туйлдаа хүрэнхэй.

Сессиин баталан абаһан тогтоол сооехээр ядаһан зониие сүүдхэдэ нэгэ дахин түлөөһэгүйгөөр эдеэлүүлхээр хараалагдаа. Район соо нимэ 500 хүн бии. Дайнай үедэ ара талада ажаллаһанай түлөө медаляар шагнагдаһан, бага мүнгэтэй зондо гэр байрын-коммунальна хангалгын түлбэри 50 процентээр доошолуулха, инвалидуудые Баргажан тосхон соогуур ниитын транспортаар түлөөһэгүйгөөр ябуулха гэхэ мэтэ хараалагданхай. Олон үхибүүтэй бүлэдэ нэгэ дахин 350 түхэриг үгтэхэ, һүргуулиин үхибүүдые түлөөһэгүйгөөр эдеэлүүлхэ юм. Мүн түлеэ бэлдэжэ үгэхэ, модо отолхо газар тодорхойлогдохо болоно. Бусадшье хүнгэлэлтэнүүд энэ тогтоолоор хараалагдаа.

С. ПОТХОЕВ.

Дэлгүүр: ажамидарха арга бэдэр

«ТАЙГА» ХҮСЭЕ НЭМЭЭХЭЛ

«Тайга» гэһэн бага предприятиин Захааминай лесхозой дэргэдэ эмхидхэгдэхэдэнь, нютагай зон ехэтэ баясаа һэн. Ушарышь үрэхэдэ, тэрэ үедэ Захааминай Удалха гэжэ ехэ голой элбэг баян ой модые «Забайкаллес» концерн эзэмдэжэ абахаяа айхабтар ехэ добтололго хэжэ байгаа. Энэ добтолгын урдаһаа нютагай зон эрид шанга тэмсэлдэ бодожо, түрэл байгаалияа, элинсэг хулинсагайнгаа хэтын хэтэһээ эзэлжэ байһан ой модоной баялигые, бүри урданай сагһаа ябаһан ан арьяатанай таараллан үдэжэ байдаг хүбшэ тайгые аршалан хамгаалхаяа шуһа, мяхаяа гамнагүй бодохоор мэдүүлээ һэн. Иимэ ушарта нютагайнгаа ой модые өөһэдөө нарин бодолтойгоор, зондошье, гүрэндэшье туһатайгаар ашаглажа байха хүсэтэй предприяти эмхидхэхэ хэрэг зайлашагүй гаража ерэбэ.

Районой захиргаанда мэдэлтэй тиимэ предприяти эмхидхэхэ һанамжа, дурадхалнууд байбашье, һанаан байгааг заяан үгыдэшоо. Модо бэлэдхэжэ, барилга хэдэг, үлүү гараһан хюрөөдэмэл хэрэгсэлнүүдээ иишэ тиишэнь худалдадаг, тиигэжэ мүнгэн жасаяа нэмээдэг багахан предприятинуудай хүсые хамтаруулха гэһэн бодолгошье байһан юм. Теэд хэншье дэмжээгүй һэн.

Зүгөөр нютагай хангайн баялиг ой модоной, ан гүрөөлэй, арьяатан амитадай, шубуу шонхорой, гол горхонуудай аза талаанда асари ехэ хүсэтэй добтологшодтой шанга тэмсэлдэ бодоһон зоной зоригые бадаруулха, үмэгшэлэн ударидаха зоригтойшуул олдобо. Гэбэл Захааминай ой модоной ажахын директорээр һая болотор хүдэлһэн А. А. Батуев, байгаали хамгаалха, ашаглаха талаар районой комитедэй түрүүлэгшэ Н. Б. Будаев, Санагын дасанай шэрээтэ Р. Д. Зундуев, «Знамя труда» газетын редактор В. С. Батуева, «Буряад үнэн» газетын таһагые даагша Г. Х. Дашеева болон бусад нютагай байгаалиие хамгаалан аршалхын тула шууд тэмсээ һэн. Александр Азангаевич Батуев эзэлдэг тушаалаараа республикын Ой модоной ажахын министерствэдэ сэхэ мэдэлтэй байбашье, «Забайкаллесэй» талые барибан зарим захиралтануудтай эбсээгүй, нютагай эрэлхэг зоригтой хүбүүдэй нэгэн байһанаа харуулаа. Ой модоёо хамгаалха тухай хэдэн статьянуудые районой газетэдэ толилуулжа, олон мянган уншагшадай анхаралые татаа. Районой ой модоной ажахын дэргэдэ модо бэлэдхэхэ, хюрөөдэмэл хабтагайнуудаар элдэб хэрэгсэлнүүдые бүтээн гаргажа, зондоо худалдаха бага предприяти эмхидхэхэ гэжэ дурадхаа, энээнэй түлөө ехэ ажал ябуулаа һэн.

1991 оной апрелиин 1-дэ «Тайга» бээ даанхай бага предприяти болоод, лесхозой дэргэдэ худэлжэ захалба. Ой тайгые сахин хаража, һэргээн һайжаруулжа байха гол шэглэлтэй модоной ажахы хадаа өөрөө промышленна аргаар модо бэлэдхэхэ, үйлэдбэрилхэ эрхэгүй юм. Тиимэһээ бага предприяти эмхидхэжэ, хада нютагай ой модоной промышленна аргаар ашаглажа байха эзэн олдохо байба. Дээдын зургаануудта баталгадаһан өөрын Уставай эмхидхэгшэнь байһан модоной ажахытай баталһан тусхай хэлсээтэй болоһон юм. Модоной ажахын зөөриин жасаһаа промышленна үйлэдбэри эрхилжэ бүхы техникэ, хэрэгсэлнүүд, байра 841 мянган түхэригтэ сэгнэгдээд, бага предприятида үгтэбэ. Тиигэжэ модо хюрөөдэдэг, дархалалга хэдэг цехүүд бүхы түхеэрэлгэнүүдтээ, автогаражай хахадынь, модо зөөдэг 6, үшөө хүнгэн болон ашаанай автомашинануудь, модо шэрэдэг 4 «ГДТ-59» түхэлэй тракторнууд үгтөө һэн. Предприяти өөрын тамгатай, 38502 номертой тоосолгын счедтой, бээ даанхай баланстай юм. Хамаг ажалаа ажахын тоосооной арга дүршэлөөр ябуулна.

Бага предприятида мүнөө үедэ 64 хүн хүдэлнэ. Хүн бүхэнэй һарын дунда зэргын салин 2500 түхэригһөө дээшэ болодог. Январь һара соо Владимир Чимитович Аюшеевэй модо бэлэдхэгшэдэй бригадын гэшүүд дунда зэргээр 4400 түхэриг салин абаа һэн. Энэ бригадада 10 хүн хөөр «ТДТ-55» трактораар модо бэлэдхэдэг юм. Үшөө модо ашадаг авто-түхеэрэлгэтэй, бензиизэр хүдэлгэдэдэг хэдэн хюрөөтэй, гүйсэд оньһожоруулагдаһан бригада болоно.

Модо зөөдэг автомашинануудай жолоошод, уран дархашуул, пилорама дээрэ ажаллагшад һайнаар хүдэлбэл, 3000 түхэригһөө дээшэ салин һара бүхэндэ абажа байдаг. Яахадаа имагтал ажалшадайнь абадаг салин хүлһэ дурдажа захалбаш гээ хада, ажахын тоосоогоор хүдэлдэг предприятинуудта тэрэнь хэдэг ажалайнь гэршэ болодог бшуу.

— Манай бүхы хүдэлмэришэд ой модоной промышленностиин министерствын хараалһан хүнгэлэлтэнүүдые хэрэглэхэ юм. Гэбэл, жэл бүри хүдэлмэриин 36 үдэрэй амаралтатай, 3 жэлнээ дээшэ таһалгаряагүй хүдэлөөһаа, хүдэлмэриин 24 үдэрэй нэмэлтэ амаралта абадаг байха юм. Модо бэлэдхэгшэд, модо зөөдэг автомашинануудай жолоошод 12,5 жэлэй туршада таһалгаряагүй хүдэлөөһаа, 55 наһатайдаа пенсидэ гараха эрхэтэй. Бүхы хүдэлмэришэдэй бүлэнүүд хүнгэлэгдэһэн сэнгээр түлеэ худалдажа абана. Модоной сэнгэй тон үнэтэй болошоһон сагта энэмнайехэл туһаламжа гээшэ.

— Эдэ мэтэһээ дулдыдажа, мүн бэээ даанан ажахын тоосоооной предприятида хүдэлдэг хадаа хүн бүхэн һайнаар ажаллахаяа оролдоно. Үнтэрһэн жэлэй 9 һарын туршада 760 мянган түхэригтэ продукци үйлэдбэрилжэ худалдаха түсэбөө 112 процент дүүргээ нэмди. Энэ жэлдэшье һайнаар худэлнэ. Хүдэлмэришэдэй салин бүри дээгүүр байха аад лэ, үйлэдбэрилһэн ехэ продукцимнай наймаанда гаража үгэнэгүй. Юуб гэхэдэ, тон үнэтэй хадань зон худалдан абанагүй. Хямдаруулха гэхэдэ, дээрэһээ шанга заналта бууна,— гэжэ предприятиин директор Энхэ Дабаа хөөрэбэ.

Үнэхөөрөө, ой модоной гээрэ ерэдэг республикой ажахын Голоушкин хүтэлбэрилэгдэ тернуудтай ж

— Хэрэгл дохол байха,

Ямар бэрхэ хэхыень хээд нуудта шухал рэгсэлнүүдые тэрэнээ хүлһэнэй, н олохо «мөөр гэгшын гасуу шоод байха хүгжэхэ арга гүйдэнэ.

— Тиихэд зо мүнгэнэй тые түлэхэн олон татаб дэг газарай транспортын, домственнэ г нэнэ техник һанай түлөө дэлнэгүйбди. стрэй заанан руулаагүй үгыржэ һала

Элдэб хэрэ рэй сонхын үүдэн болон тон үсөөпөөр эхиннээ хой захил орос продукциие хынууд лэ б далдажа абаа приятиин эк ла Григорь мэдүүлээ нэ

Хойшодоо гээшэб? Энэ доной ажа дүй дүршэл дын эрдэмэй шуран солб вич Басильев шагүй һанаа лашагүй зүүн Баянгол һүү ловка тосхо хотодо эмх бэлэдхэлэй жэл голод һан ой соо метрһээ баг лэдхэхэ ёһо үйлэдбэрилжэ 600 мянган дукци болго рэгтэй. Теэ худалдахаб? доной ажах хиргаанай туһалха бэ

— «Тайга хын, районо һайжаруулха таяа оруулг эзэһээр. Юр жомой бол предприятин дукцияа өө далдаха ша Хожомоо р бэлэдхэдэг нуудай хүс модо бэлэд гөөр продуц точно лини приятин эмх —гэжэ Энэ ралган дэ

Жэлтэй б рөөгүйхэн ю, али болохо зоригтойгоо хүдэлхыень яаха арга

М.

Үндэр бүхэнөө—үндэр ургасада

ХҮРЬҺЭ ХАМГААЛХА ШЭНЭ АРГА

Хүн зоноо эдеэ хоолоор хүсэд хангаха талаар газар тариалан дээрэһээ абтаха аргатай юумыень хэр хүсэд һайнаар абажа шадана гээшэбибди? Энэ асуудал мүнөө дэлгүүрэй харилсаанай үедэ хэзээ хэзээнэйхиһээ хурсаар табигдаха болоод байна.

Нэн түрүүн газарай хүрьһэ һалхи шуурганай, уһанай урасхалай гэмтээлгэһээ хамгаалжа, үрэжэлыень һайн байлгаха, ургасыень дээшэлүүлхэ гээшэ амин шухала хэрэг болоно.

Энээн тушаа бүхы орон соо, манай республикадашье урда жэлнүүдтэ хэды олон шухала тогтоол, хуулинууд абтадаг гээшэ һэм! Тооложо барахаар бэшэ. Теэд тэдэнэй олонхинь мүнөө хүрэтэр бодото дээрээ бэелүүлэгдээгүй.

Тэрэнэйнь шалтагаан олон ааб даа. Илангаяа газарта бодото харюусалгатай ээзэнэй үгы байһан, колхоз, совхозуудта газар тариалан эрхилэлгын, хүрьһэ хамгаалгын гурим, заабари, эрдэмтэдэй дурадхалнууд миил ёһо тэдысэ, дутуу ядуу, хайша хэрэгэр бэелүүлэгдэдэг байгаа ха юм. Нүгөө талаараа, хүдөө ажахын эрдэмтэдшье олонхи ушарта бодото байдалһаа таһаранги, бүтээгдэхээр бэшэ заабари, дурадхалнуудые зохёожо, эсэстээ эдэ бүтэдын ашаг нүлөөе баһал доошолуулдаг һэн.

Эдэ бүтэдые алишье талаһаань хаража, шэнжэлжэ үзөөд, олон жэлэй ажаглалтануудаа дээрэһээ үндэнэлэн, бидэ газар тариалан эрхилэлгын, хүрьһэ хамгаалгын шэнэ гурим зохёогообди.

Тэрэнэй гол удхань юуб гэхэдэ, тариалай газарай хүрьһэнэй дээрэхи үрэжэлэй һалхинда үлеэгдэжэ муудалгые, шадаал һаа, тон бага болгохо гэһэн ушартай.

Хэнэйшье мэдэһээр, анзаһаар хахалагдаһан, хабартаа, зундаа хэдэн дахин элдүүрилэгдэһэн паарай дээгүүрхи үрэжэлтэ хүрьһэн һалхинда үлеэгдэжэ муудахаяа һанадаг ааб даа. Теэд паар хахалангүй хайшан гээд орооһо тариалай тогтуурийтай һайн ургаса абахаби? Тиимэһээ республикын ямаршье районой ажахыда сэбэр паар заатагүй хэрэгтэй болоно.

Харин паарые хайшан гээд хахалжа, элдүүрилхэб? Энэмнай гол асуудал. Олонхи ажахынууд мүнөө газарай хүрьһэ һалхинһаа хамгаалхын тула имагтал плоскорезүүдээр шоройень урбуулангүй элдүүрилдэг болонхой гээшэ. Олон жэлэй шэнжэлгэ, туршалганууд дээрэһээ харахада, тиимэ газарай хүрьһые хэдэн ондоо (комбинированна) аргаар элдүүрилхэдэ, миил плоскорезүүдээр элдүүрилһэнһээ дутуугүй, харин ургаса дээшэлүүлхэ талаар бүришье ашагтай байна.

Жэшээлхэдэ, хэдэн ондоо аргаар элдүүрилһэн сэбэр паар дээрэһээ юрын плоскорезүүдээр хүрьһыень урбуулангүй элдүүрилээшэнээ шэнисын ургаса гектарай 2,6 центнерээр, обёосой гектарай 3,4 центнерээр дээшэлдэг байна. Зарим жэлдэ тэрэ илгаань гектарай аяар 7—9 центнертэ хүрэдэг юм.

Энээнэй ушар шалтагааниинь юун бэ гэхэдэ, сэбэр паарые плоскорезүүдээр хүрьһыень урбуулангүй хэдэн дахин элдүүрилхэдэ эсэстээ һолоомоойнь узуур, үлэгдэлынь шоройтоёо худхагдаад, үмхиржэ, бутаржа һаладаг, үбэлэй, хабарай һалхи барихаяа болидог, дээрэхи үрэжэлынь муудадаг, үлеэгдэжэ һаладаг байна. Тиимэһээ шоройень урбуулангүй элдүүрилхэдэ хүрьһэн һалхинһаа хамгаалагдана гээшэмнай ехэнхи ушарта бэеэ мэхэлһэн ушар болоно бшуу.

Энээниие хараада абажа, бидэ газарай хүрьһэ элдүүрилхэ, хамгаалха шэнэ технологи зохеогообди.

Намартаа паар дээрэ каток (мухарюулга) һайса ябуулжа, хүрьһэнэй дээрэхиие тэгшэлнэ, нягтаруулнабди. Тиигэжэ тэрэнь дээгүүрээ хатуухан хальһатай болоод, үбэлдөө. хабартаа эртүүр һалхинда үлеэлгэжэ, һайн шоройнь хиидэхэ, муудахые һураггүй бараг болгоно. Хабар тэрэ газарые дахин элдүүрилэнгүй тусхай сеялкээр тарилга хэхэдэ, дээрэхи хальһаниинь бутарха, ургасын гарасада һаад хэдэггүй. Иигэжэ намартаа һайнаар нягтаруулһан, жэгдэлһэн паар дээгүүр хэдышье хүсэтэй шанга һалхинай үлеэхэдэ хүрьһэнэйнь дээрэхиин хиидэжэ, тоохоржо байхань харагдадаггүй.

Энэ арга үшөө юугээрээ һайн бэ гэхэдэ. сэбэр паарые урдынхидал оло дахин элдүүрилжэ, ажал, хүсэ ехээр гаргаһанай хэрэггүй болоно. Ёхэхэн саг, мүнгэ зөөри алмагдана, гаргаша бага боложо үгэнэ.

Газарай хүрьһэ хамгаалха зональна гуримай заабариин ёһоор, һалхинда ехээр үлеэгдэдэг хүнгэн хүрьһэтэй, тала газарта зуруудаар паар хахалхадаа гү, али тарилга хэхэдээ зуруудаа бүхэниие 50 метрһээ үргэн бэшэ, бүри хуудам газарта тэрэниие 25 метрһээ үргэн бэшэ байлгаха гэдэгбди. Теэд энэ заабари олонхи ушарта сахигдадаггүй. Энээнэй гол шалтагааниинь гэхэдэ, олохоо ажахынуудай таряалан уйтан. эндэ тэндэ багахан газарта оршодог дээрэһээнь тиигэжэ элдүүрилхын аргагүй байдаг. Тиимэ нариихан зуруудые һайнаар элдүүрилхэ, хүрьһыень жэгдэлхэ баһал аргагүй. Эдэ бүгэдэнөө боложо, тэрэ газарһаа һанаһанда хүрэмэ һайн ургаса абтанагүй бшуу.

Нүгөө талаараа, зуруудаа зуруудаар элдүүрилэгдэһэн газар дээрэ һалхинда хуа тооһо шорой хиидэжэ байгаагүйнье һаа, хүрьһэнэй зарим хубинь һалхинда хэзээшье туугдажа. эсэстээ үрэжэлынь муудадаг. Иимэ ушар Ивалгын туршалга-үйлэдбэриин ажахын таряалан дээрэ үзэгдэнэ. Һүүлэй хорёод жэлдэ эгээл энээнһээ боложо, эндэхи Ехэ хада гэжэ газарай таряалан ехээр эльһэтэжэ эхилээ.

Энээниие баһал хараада абан, газарай хүрьһэ һалхинда үлеэлгэхэгүйгөөр элдүүрилхэ тусгаар анзаһа-плоскорез зохёогообди. Энэ анзаһа-плоскорезээр элдүүрилһэн полиин ургаса юрын плоскорезээр элдүүрилээшэһээ гектарай 1—1,5 центнерээр дээшээ байдаг байна.

Баһа нэгэ нимэ юумэн тухай хэлэлтэй. Газарай хүрьһэ һалхинһаа хамгаалхын тула плоскорезүүдые хэрэглэжэ, шоройень урбуулангүй таряалангые элдүүрилдэг болоходо полинууд дээрэ элдэб хяаг, хилгана, үрмэдэһэн, хамхуул гэхэ мэтэ буртаг ногоон ехээр дэлгэржэ, ургасада бага бэшэ хохидол ушаруулна.

Тиимэһээ нэгэ ябаад гарахадаа хүрьһэн соо байһан бүхы буртаг ногооной үндэнэ, үлэгдэлые өөдэнь гаргаха, таһалха түхеэрэлгэ зохёогообди. Ондоогоор хэлэбэл, энэ арга буртаг ногоо, тэрэнэй үндэнэ һалгаахын тула газарые оло дахин элдүүрилжэ, шоройень онгиргожо, үрэжэлынь муудхааха, хүнэй, техникын хүсэ дэмы гаргаха. үлүү ажал хэхэ ушарые усадхана.

Манай зохёоһон эдэ комплекс оньһон машина, түхеэрэлгэнүүдые хэрэглээд, газар тариалан эрхилэлгын түрүү технологи зүбөөр нэбтэрүүлээд байгаа һаа, хүрьһэ һалхиниһаа ашаг үрэтэйгөөр хамгаалха, таряалангуудай үрэжэл дээшэлүүлхэ, ургасыень эрид ехэ болгохо арга гүйсэд олгогдохо байна. Иимэ онол арганууд хаанашье үгы юм. Илангаяа дэлгүүрэй экономикын үедэ гаргаша багатайгаар үндэр ургаса абадаг болохо гээшэ тон ехэ удха шанартай.

Гэбэшье тиимэ оньһон түхеэрэлгэнүүдые бидэ өөһэдынгөө хүсөөр бүтээжэ үшөөл шадахагүй, мүнгэ зөөри, материально-техническэ хэрэгсэлшьегүй байнабди. Энэ хэрэгые тургэдхэхэ зорилготойгоор «Уриниш» гэжэ бага предприяти эмхидхэбди. Тиигэжэ бидэ ажахынуудтай хэлсээ баталжа, тэдээнтэй хамта эдэ бүхы техникые бүтээжэ, байра дээрэнь хүдэлгэжэ туршаха, хэды ашаг үрэтэйень харуулха зэргэтэйбди.

Газарай хүрьһэ хамгаалха эрдэм ухаанай үндэнэ баримта зональна гуримай республикын олонхи районуудта хэрэглэгдэжэ эхилһэнһээ хойшо таряалангай ургасын хараа байса дээшэлүүлэгдэһэниие олон жэшээ дээрэһээ харуулжа болоно. 1982 онһоо 1986 он болотор манай БурНИИСХ-ын эрдэмтэд Баргажанай райондо хүдэлжэ, энэ үе соо таряанайнь ургасые гектарай 10,6 центнерһээ 16,6 центнер хүрэтэр дээшэлүүлээ. Мүн энэл үедэ Хэжэнгын районой ажахынуудта баһал тиимэ хүдэлмэри хэгдэжэ, таряанайнь ургаса гектарай 9,7 центнерһээ 16,8 центнер хүрэтэрөө ехэ болгогдоо. Эдэ районуудта гансаһан энээнэй ашаар урдынхитай жэшэхэдэ, жэл бүри 117—134 мянга хүрэтэр центнерээр ехэ орооһон абтадаг болоо ха юм.

Таряалангай хүрьһэ хамгаалха энэ комплексно шэнэ онол аргые үргэнөөр дэлгэрүүлбэл, газарайнгаа үрэжэлые һайн болгохо, ургасыень дээшэлүүлжэ шадаха байнабди. Энээниие анхаралдаа абыт гэжэ ажахынуудай хүтэлбэрилэгшэд, мэргэжэлтэдые урялнабди.

Б. БОХИЕВ,
«Уриниш» гэжэ эрдэм ухаанай-үйлэдбэриин бага предприятиин директор, хүдөө ажахын эрдэмэй кандидат;
В. ТУМУРХОНОВ,
Буряадай хүдөө ажахын институтай кафедрые даагша, техническэ эрдэмэй кандидат.

«Улан-Удэнская» гэжэ кондитерска фабрикада конфетнэ, бисквитнэ, карамельнэ цехүүдтэ дүрбэн зуун гаран хүн хүдэлдэг юм. Карамельнэ цех нэгэ халаан соо 9 тонно дүрбэн сортын продукци гаргана. Тус цехтэ Наташа Гуленко. Аня Федосеева гэгшэд үнинэй хүдэлнэ. Тэдэнэр халаанайнгаа даабарн холо үлүүлэн дүүргэдэг заншалтай.

ЗУРАГ ДЭЭРЭ: карамельнэ цехэй начальник Валентина Григорьевна Алимасова.

С.БАЛДУЕВАЙ фото.

«ХҮНДЭЛ БАЙНА ДАА...»

ТАРЯАШАДАЙ АЖАХЫНУУДАЙ «СИБИРЯК» НЭГЭДЭЛЭЙ ПРАВЛЕНИИН ТҮРҮҮЛЭГШЭ, БУРЯАДАЙ ССР-эй АРАДАЙ ДЕПУТАТ Ю. П. СЕДОВОЙ ХӨӨРӨӨН

— Манай «Сибиряк» колхозой хамтын суглаан энэ жэлэй февралиин эхээр үнгэргэдэжэ, колхозоо тараажа, тэрэниие таряашадай ажахынуудай нэгэдэл болгожо хубилган шэнэдхэхэ тухай асуудалые хаража үзөө һэн. Тиин энэ хамтын суглаан дээрэ колхознай хубилгадажа, таряашадай ажахынуудай нэгэдэл болгодоо. Би тус нэгэдэлэй правлениин түрүүлэгшээр һунгагдаа һэм, —гэжэ Юрий Павлович Седов хөөрөөгөө эхилнэ.

Сэхыень хэлэхэдэ, 1990 оной һүүл багта ажахынгаа зөөриие хубаажа эхилээ һэмди. Колхозой гэшүүн бүхэнтэй ажалай хэлсээн баталагдаһан байгаа. Колхозник бүхэндэ 14 гектар таряалан, 3 гектар сабшалан, 5 мянган түхэрит мүнгэн хүртөө бэлэй. Гэшүүн бүхэн уялга абаа һааб даа. Манайда 520 ажалшад, 450 пенсионер тоологдоно. Хүн бүхэндэ дунда зэргээр 10 мянган түхэригэй хубита-пай хүртэнэ. Хангалтагүй муугаар худэлһэн хүнүүдэй пай 30 процентээр бага болгогдобошье, 7 мянган түхэригһөө доошо орохо ёһогүй. Колхозой гэшүүдэй ажаһуудаг гэр байрын сэнгүүд хубаатдаһан гол хэрэгсэлнүүдэй тоодо оруулагдана. Гэр байрын сэнгүүд комиссиин сэгнэлтыц актаар баталгадажа, тэды шэнэнээр колхознигой хубита бага болгогдодог гээшэ. Эсэстээ квартирань таряашанай үмсын гэр болодог байха юм.

— Нэгэдэлэйнгээ байгууламжа тухай тобшохонсор хөөрэһүү. Правлени хадаа зүбшэлэлгын зургаан болоно. Гол түлэб долоон гү, али юһэн хүнһөө бүридэхэ. Түрүүлэгшэ табан жэлээр һунгагдаха. Этигэмжэтэдэй суглаан жэл бүри үнгэргэгдэжэ, түрүүлэгшэ тоосохо ёһотой. Үнгэрһэн жэлэй декабрь һарада хүтэлбэрилгымнай аппарат 23 хүнөөр хороогдожо, 48 хүн үлөөгдөө һэн. Саашадаа үшөөшье үсөөрүүлэгдэхэ зэргэтэй. Ахамад мэргэжэлтэдээ советнигүүд гэжэ нэрлэхэбди,—гэжэ Юрий Павлович хөөрөөгөө үргэлжэлүүлнэ.—Таряашадай ажахынуудай нэгэдэл хадаа зөөриеэ хамтараа. гэшүүн бүхэнэй эдлэхэ түхэл маягтай болгобо. Тэрэнэй хуулиин, экономическа, социальна үндэнэ һуринууд «Предприятинууд ба олзын хэрэг эрхилэлгын ажал ябуулга тухай» Россин Федерациин Хуулиар тодорхойлогдоно. Нэгэдэлдэ орохын тула хүн бүхэн мүнөө 1200 түхэригэй гэшүүнэй түлбэри түлэхэ, 12 һараар хэлсээн баталагдаха ёһотой. Минии һанахада, энээнэй ори ганса һайн юумэниинь юуб гэбэл, ажалша хүн хамгаалагдана, пенсионер өөрын зөөритэй болоно гээшэ.

Манай ажахы 4900 толгой эбэртэ бодо малтай, 605 адуун һүрэгтэй, 1300 гахайтай юм. 9268 гектар газарнай үлэнхэй, 1263 гектар таряалан, 1550 гектар сабшалан пенсионернүүд болон бусад хүнүүдтэ бууса шадарай участок болгогдожо үгтэнхэй. Нёдондо жэлэй дүнгүүдээр 6500 центнер мяха, 20520 центнер һү гүрэндэ худалдаха түсэбтэй аад, тэдэнээ 82 болон 70 процентдэ хүргэһэн байгаабди. Энэ талаар маанадһаа дулдыдаагүй ушар шалтагаанууд бии. Сагай уларилай хэды таарамжагүй байгаашье һаань, яһала һайн ургаса хуряажа, ажалладаг хүн бүхэндэ 3 центнер таряа хубаагаа һэмди.

Хүдөө нютагуудта үмсэлэлгын хэрэгые Россин Президент Б. Н. Ельцин совхозуудай директорнуудтэ, колхозуудай түрүүлэгшэнэртэ даалгаһан гээшэ. Теэд мүнөө газараа бултыень хубаахын аргагүй байна. Юундэб гэхэдэ, шанарынь ондо ондоо бшуу.

— Хүдөө ажахые хүгжөөхэ талаар гүрэн түрынгөө бэелүүлжэ байһан политика тушаа партиин пленумүүд, сессинүүд дээрэ нэгэнтэ бэшэ хэлэһэн байхаб. Зүгөөр миниии һанамжанууд, хараа бодолнууд анхаралда абтаагүй, яахабши даа. Юрэдөөл, мүнөө хүдөө ажахые үндэһөөрнь һалгааха гэһэн залан сэхэ политика бэелүүлэгдэжэ байна гэжэ һанагшаб. Яагаад, хайшан гэжэ иимэ байдалһаа гараха гээшэб? Мүнөө хото городуудтахи барилгые зогсоожо, бүхы мүнгэеэ хүдөө ажахые хүгжөөлгэдэ, харгынуудые барилгада һомолхо хэрэгтэй. Энэ нэгэдэхинь. Хоёрдохинь, манай промышленна предприятиин, түбхын түрүүлэн локомотив-вагон заһабарилгын, авиационно болон бусад заводууд эгээлэй юрын запасной частьнуудые бүтээжэ шадахагүй юм гү? Полинуудныай шаралза ногоогоор дарагдажа байна. Газарайнгаа хүрьһэ һэрхиилгэхэ культиваторгүй болообди. Тракторнуудые, комбайнуудые һэлгэхэ аргагүй байнабди. Мүнөө трактор, комбайнууд 180—200 мянган түхэриг болонхой. Һүрдэжэ унашахаар сэнгүүд гээшэ. Хэн худалдажа абахаб? Ямар фермер абаха шадалтайб? 2 мянганай орондо 365 тонно үтэгжүүлгэ үгтэхэ болонхой. Тиимэһээ манай таряашадай ажахынууд хэр удаан саг соо тэсэжэ гарахаб—мэдэгдэнэгүй? — гэжэ Ю. П. Седов хэлэнэ.

Буряад Республикынгаа арадай депутат һэн туладаа гансал ажахынгаа социально-экономическа бэшэ, харин хүн зоной һуудал байдалай асуудалнуудта гол ан

Эрдэм һуралсалай шэнэ шатада

ҺУРАГШАДАЙ ТАЛЫЕ ХАРАЖА...

...урда тэ... 32-дохи дунда ...ны һуралсалаа (дифференцированнай) ябуулаад ...шидхэһэн ...гаһэнһээ хойшо ...нгэрбэшье, ...үүдые гарга... ха. Энэ һайн ... ошон мартаг... ...а ха гү гэхэ ...даа бэлэй. Олон ...хэлнүүд хоорһон, ...оод хосорһон, ...байдаг бэшэ гү? ...дохи һургуулин... ...хэрэг ондоо ...оо. Энээндэ ба... ...зуура Улаан... ...ургуулинууд тэ... ...дэмжэжэ, өө... ...үүлжэ эхилһэн ...ушөө ехээр ур... ...

...ша һургуулийн ...удэлмэриин үрэ... ...дэхэ ямар гээ... ...асуудалда богo... ...даг туршая.

...й дурадхалаар, ...болон һургаша... ...ер гурбан ша... ...эмхидхэгдэ... ...ахэдэ 2-дохи — ...ссуудай һураг... ...ргаар хубаари... Эрхим һайнаар, ...р болон муугаар ...бүүд тус тустаа аргаар олон предмедүүд заагдаг болонхой. Тэрэшэлэн тусхай курсануу, практикумууд ходо болодог. Тэндэ хэшээлнүүдые дээдэ һургуулиһаа уригдаһан багшанар ябуулдаг юм.

Һурагшадые өлдэб шатын классуудта хубаалгаар хэрэг дүүрэшэнэ бэшэ. Бидэ саашань бодомжолһоорбди. Жэшээнь, нэгэ классай һурагшадые баһа хэдэн бүлэг болгожо хубаагаад, һургаха тухай хэлсэнэбди. Энэмнай бэелүүлэгдэжэ эхилэнхэй.

Доодо шатын классуудай һурагшадай гараһан материалнуудаа дабтаха, сээжэлдэхэ саг ута болонхой. Тиихэдэ эрхим һурагшад эрдэмэй өлдэб суглаануудта хабаадаха аргатай.

Үшөө нэгэ шэнэ сдэбхи үүсхэл гэхэдэ, иимэ байна. Һуралсалай 3 жэлэй программые 2 жэл соо үзүүлхэ хэрэг бэелүүлэгдэнэ. Энэ хэрэг олон һайн талатай. Эгээл һайн, дэмжэмээр зүйлынь гэхэдэ, үхибүүд багаһаа хойшо эдэбхитэйгээр, нэтэрүүгээр һурадаг болохо байна ха юм.

Һуралсалай энэ жэлһээ 6 наһатай үхибүүдые һургажа байнхайбди. Эдэ үхибүүд тусхай конкурс гараһан юм. Булта һүбэлгэн бэрхэ, шуран солбон үхибүүд.

Һуража байха үедөө эдэ үхибүүд хэшээл бүхэнэй һүүлээр амардаг, хооллодог, наададаг юм. Тэдэ шатар наадажа һурадаг, элдэб компьютернүүдтэй танилсадаг.

Һуралсалай гол шухала шэглэлнүүдэй нэгэн гэхэдэ, буряад хэлэн болон литература, соёл шудалуулха хэрэг болоно. Энэ талаар хэшээлнүүд факультативна аргаар үнгэргэгдэдэг. Гурбан жэлэй саана буряад хэлэнэй эрхим кабинет түхеэрээ һэмди. Тиихэдэ нёдондо уран зурагай музей эмхидхээбди. Мүнөө тэндэмнай уран зураашадай 40-өөд зурагууд суглуулагданхай юм. Уран зурагай талаар эрхим мэргэжэлтэд һонирхолтой хөөрөө үнгэргэдэг.

Бидэнэй ябуулжа байһандал адли шэнэ хэрэг Киев хотын хэдэн һургуулинуудта эхилэнхэй гэжэ дуулаад, ехэзр баясаһан байнабди. Психологиин эрдэм-шэнжэлэлгын институдай хүдэлмэрилэгшэд ехэ туһа тэдээндэ хүргэдэг байна.

Үхибүүдые уран һайханай талаар хүмүүжүүлгэдэ горитой анхарал хандуулагдадаг. Жэшээнь, һургуулида театр эмхидхэгдэнхэй юм. Эрхим мэргэжэлтэд тэндэ багшалдаг. Элдэб зүжэгүүдые табилгада үхибүүдэй хэды ехэ дуратайгаар хабаададагые ойлгохоор.

Мүнөө үедэ һургуулидамнай хатарай болон ритмикын уужам зал бэлдэгдэжэ байнхай юм. Ялагар шалатай, бүхы ханаараа үргэлжэ гэрэлнүүдтэй таһалга баригдаха. Тиигэд 1-дэхи классча...эхилжэ. Һурагшад хатарта һураха аргатай болохонь гээшэ.

Энээнһээ гадна спортын талмай, бассейнтэй болонхойбди.

Эрдэм һуралсалай городской управлениин шиидхэбэреэр манай һургуули туршалгын һургуулинуудай тоодо оруулагдаба. Бидэ бүхы харюусалгаяа һайнаар ойлгонобди. Тиимэһээ эхилһэн хүдэлмэриеэ улам эршэтэйгээр үргэлжэлүүлхэ зорилготойбди.

В. ГУЛЯЕВ,
РСФСР-эй һургуулийн габьята багша,
32-дохи һургуулийн директор.
Г.МОЛОНОВ,
Буряадай багшанарай институдай профессор.

Хүн ба хуули

...ОЛ ШЭГЛЭЛНАЙ МҮН

...Федерацийн про... ...ай» Россин Фе... ...нэ Хуули эрхэ... ...өө прокуратуу... ...дуда ородог ду... ...е. мэдүүлгэ... ...гомдолнуудые ...эрие, мүн эр... ...итуционно эр... ...гаалгые гүрэн ...ла ажал ябуул... ...тодорхойлһон

...ССР-эй прокуратурын ...нүүд эрхэтэ... ...тэй ба гомдол... ...хэ хүдэлмэри... ...ахын тулада бү... ...а хэмжээнүүдые ...гэжэ оролдоно. ...раа прокуратуу... ...рилэгшэд гом... ...лон бэшэгүүдые ...э хүдэлмэринни... ...о һайжаруулха, ...ехы болбосо... ...шинжэлхы ёһоор ...гдэй эрхэнүү... ...ушарта хүргэ... ...нуудые болон ...нүүдые усадха... ...мжээнүүдые аба... ...гол анхаралаа Железнодорож... ...ьска, Советскэ, ...лон бусад райо... ...курорнууд нюта... Советскэй гүйсэдко... ...приятинууд бо... ...ааануудта гом... ...талаар хуули ...эгэ гүйсэдхэг... ...шалгаһан бай... ...пита хүтэлбэ... ...нуудай болон ...нуудай хуули ...бэлүүлдэгые са... ...эйдэгдэһэн уша... ...байгаа һаа, ха... ...ааадуулха та... ...үүдыешье аба... ...

...й хугасаа соо ... прокуратурын ... 7023 гомдол ... 7412 гомдол) ... Тэдэнэй 2084 ...удынгаа талаар ...нуудта ябуу... ...79-нинь шидхэ... ...ёһон байха юм. ...ь олонон гом... ...027-нинь гэхэ ...процентнь хан... ...харагдаа гэхэ ...прокуратурынмай ...шидэ гомдол ба... ...4262 хүнние ...ан байна гээшэ. ...гомдолнуудые ...хэдэ, ажалай ...дэһэн туша ...гомдол ороо. ...болон ургажа ...уулай ажалые ...ушаа хуулин ...нүүд тэрээн ...талагдаггүй ...ай хуули ёһын ...ушаа прокура... ...нуудта орохон ...103-нинь үн... ...гэд харагдаа ...Тэрээнэй хам... ...ажалдань да... ...нэхэнэн гом... ...219 хэрэг сүүдэжа, 134 хүн ...61 процентнь ...ан абтаха боло... ...м. Советскэ, Зам... ...ааанай, Ок... Хойто-Байгалай ...сүүдүүд олохон ...ландань оруулха

«Бурятлес... ...ын Витимэй ...льник эрхэтэн ...менко ажалһаа ...ар гаргагдаһан ...спубликын про... ...бүрүушаһанай ...ннаа ажалдаа

...ан хирпинсын за... ...р-механик Д. С. ...Железнодорожно... ...курорто гомдол ...одойнгоо ди... ...М. Рыбкотой эб... ...дэрэнээ ажал... ...ысаар гаргагда... ...мэдэгдэсэнэн бай... ...) оной декаб... ...рийн 24-дэ болоһон ушар. Харин 1992 оной январийн 14-дэ тус заводой коллективэй суглаан болоод, нүхэр Дашиевые ажалдань бусааха тухай шиидхэбэри профкомтоёо хамта абаа. Тиигээшье һаань, үсэд нэтэрүү директор районой прокуророй дурадхалыешье тоонгүй, хуули буса захиралтаяа болюулжа үгөөгүй бшуу. Тиихэлээрнь прокурор сүүдтэ хандаа. Железнодорожно районой арадай сүүдэй 1992 оной январийн 31-нэй шиидхэбэреэр Д. С. Дашиев ажалдаа һэргээгдэн табигдаад, ажалһаа хашагдажа гаргагдаһан хадаа 744 түхэриг абаха болоһон байна. Иимэрхүү жэшээнүүдые тоолохо болоо һаа олон. Советэй зүбшөөлгүйгөөр ажалһаа гаргагдашаһан арадай депутат, нарайлһанай шалтагаанаар амаралтада байһан эхэнэр болон бусадай тала баригдаһан лэ байха юм.

Гэр байрын асуудалнуудтай холбоотой гомдолнуудаа удаадахи нэгэ ехэ бүлэг болон багсалгдаха байна. Энээгээр 338 гомдол ороо. Шалгалтын дүнгүүдээр 47-нинь хангагдаа гэхэ шухала. Ород драмын театрта, хүн зоной транспортно-экспедиционно хангалгын талаар Буряадай предприятида гэр байрын хуули ёһо эбдэгдэһэн байгаа гээд шалгалта харуулаа һэн.

ЛВРЭ-гэй болон авиа-нэгэдэлэй болон бусадай коммунальна хангалгынгаа түлбэрине түрүүн байгаашаһаа 10-һаа 20 дахин хүрэтэр ехэ болгоһон тухай гомдолнууд һүүлэй үедэ ехэ олоор ороожо байна. Коммунальна хангалгын түлбэрине тарифай түлбэриһөө дээшэлүүлгэ Россин Федерацийн Президентын 1991 оной декабрийн 3-най зарлигта болон Россин Федерацийн правительствын 1991 оной декабрийн 19-нэй тогтоолдо зүришөөд байна бшуу. Һүүлшынхиннь ёһоор хадаа коммунальна хангалгын түлбэри дунда зэргээр 3—5 дахин лэ дээшэлхэ ёһотой байгаа юм. Буряадай ССР-эй Министрнүүдэй Совет дээрэ дурдагдаһан документнүүдые бэелүүлэн, Улаан-Үдэ хотын бүхы предприяти, эмхи зургаануудай коммунальна түлбэрийн эгээл дээдэ хэмжээе баримталха тогтоол абаһан байна. Прокуратурын бүрүүшаалгын үндэһөөр ЛВРЭ-гэй захиргаан өөһэдынгөө захиралтые болюулжа, заа-һан түлбэриингээ хэмжээе гуримшуулһан байна. Энэ жэшээ бусадта хабаатай юм.

Эрхэтэдэй эрхэнүүдтэ хойрогоор хандадаг ушарнуудые харуулһан жэшээнүүд ажабайдалдамнай дүүрэн ааб даа. Хүн зоной социальна хангалгые бодото дээрэнь үнэн зүб болгохо гээ һаа, хуули гээшье гаисал наринаар сахиха ёһотойбди. Ажалай ветеран, пенсионер Д. Ж. Эрдынеева 1991 оной сентябрийн 17-до хотын Ажаһуудалай байшанда 150 түхэригэй сабхи оюулха захил хэхэдэнь, бэлэн болохо болзорынь 35 үдэр гэжэ заагдаһан байгаа. Һаһажаал эхэнэр болзоройнгоо хүсэһэн хойно сабхияа нэхэжэ, оло дахин ябаал ха. Арай гэжэ декабрийн 20-до бэлэн болохоонь, 450 түхэриг нэмэлтэ түлбэри эреэ ха. Тиихэдэнь эрхэтэн Эрдынеева Советскэ районой прокурорто гомдол барихан байгаа. Энэ ушар хуулин ёһоор харагдажа, хүнэй захил заа-һан болзортоо бүтээгээгүй туша-алта нюур зэмэтэй болоо. Пенсионер эхэнэртэ сабхинь хуушан сэнгээснь үгтөө.

Эрхэтэдһээ ородог мэдүүлгэ болон гомдолнуудые шэнжэлжэ үзэхэдэ, юун элнрнэб гэхэдэ, ажахын хүтэлбэрилэгшэдэй болон профсоюзай эдэбхитэдэй хуули ёһо мэдэхэ талаар бэлэдхэлнь тулюур байна, тэдэнэр хуули ёһын эрилтэнүүдтэ хайхарамжагүйгөөр хандана.

Гомдолнууд болон мэдүүлгэнүүдые харалга тусгаар болзортой байдаг юм: шалгалтын шухала бэшэ һаань, хойшолуулангүй, зүгөөр 15 үдэрһөө үнгэрэнгүй харагдаха ёһотой; хэрбээ шалгалтын хэрэгтэй һаань, 1 нараһаа үнгэргэхэгүй. Зарим үедэ эдэ болзорнууд баримталагдадаггүй муутай ха юм.

Буркоопсоюзай системын хүдэлмэреэр дохёонуудай олоор ородог ушарые хараадаа абажа, һая тэндэ шалгалта хэгдөэ гээшэ. Буркоопсоюзай хүтэлбэриин (правленинь түрүүлэгшэ нүхэр Бляхер Л. А.) энэ асуудалые анхардаггүй байна гээд, шалгалтын дүнгүүд харуулба. Энэ системэ дотор худалдаа наймаанай дуримүүд бүдүүлигээр эбдэгдэдэг, гомдолнуудые хаража үзэхэ гурим баримталагдадаггүй байшоо. Үнгэрхэдөө, аппарат соонь-шье гуримтай юумэн үгы шахуу.

Предприяти, эмхи зургаануудай хүтэлбэрилэгшэд эрхэтэдые хүлеэн абаха талаар горитой дутагдалтай байна. Зарим тээнь тодорхойлгодоһон үдэр, сагшье байдаггүй. Эдэ асуудалнууд хуулин ёһоор арадай депутадуудай Советүүдтэ даалгагданхай ааб даа. Тиигэбэшье тэдэнэй хиналта доро абтадаггүй ушар тохёолдоно гэхэ шухала.

Эрхэтэдэй эрхэнүүдые хашаһан гүрэнэн эмхинүүдэй болон тушаалта нюурнуудай хуулита бэшэ ябадалаар сүүдтэ гомдол барилгын гурим тухай Хуули 1990 оной июлийн 1-нээ хүсэндөө ороо гээшэ һэн. Эрхэтэдэй эрхэ сүлөө сүүдтэ харагдаха хүрэтэрөө хамгаалагдадаг болоо. Сүүдэй урда «ноён, нохойгүй»—хуу адли. Хэрбээ хэн нэгэн гүрэнэй эмхиие гү, али тушаалта нюурые тэрэнэй талаар буруу юумэ хэбэ гэжэ һанаа һаа, сүүдтэ гомдол барижа болохо. Тиихэдээ нэгэ иимэ гурим баримталха ёһотой юм: сүүдтэ хандахын урда тээ албан газарай дээдэ шатада гү, али зиндаагаараа тушаалта нюурһаа дээшэ даргада түрүүн хандаха эзэргтэй. Тэдэнэрэй хэрбээ нэгэ һарын турша соо харюу үгөөгүй байгаа һаань, сүүдтэ хандахада болохо. Республикын сүүдэй зургаануудта эрхэтэдэй гомдолоор 1991 ондо миил 38 хэрэг харагдаһан байна. Тэдэнэй 24-нинь тушаал ээлжэ байгшадта, 14-нинь— албан зургаануудта хабаатай байгаа. Энээнһээ тобшолол хэхэдэ, сүүдтэ гомдол барижа хандаха ушарнууд үсөөн гээшэ. Эрхэтэд газетэнүүдтэ бэшэдэг, депутадуудта хандадаг. Харин сүүдтэ хандахаяа мэдэдэггүй гээшэ гү? Эндэ хуули ёһо мэдэхэ талаар хүмүүжэл, болбосоролнай багадана бшуу.

Республикын прокуратура ажалшадай бэшэгүүдээр хэхэ хүдэлмэриеэ саашадань улам һайжаруулха хэмжээнүүдые хараалхадаа, совет хуули ёһые олоной мэдэдэг болохын тулада идхалгын хүдэлмэри үргэнөөр ябуулха ёһотой. Энэ хүдэлмэринмнай хэмжээн болон дэлисэнь мүнөө сагай эрилтэдэ үшөөл харюусанагүй гэхэ байнаб. Прокуратурада гомдол барихан эрхэтэн бүхэн үгтан абтажа, тэдэниие анхаралтайгаар шагнаха хэрэгтэй.

Б. ЦЫДЕНЖАПОВ,
республикын прокуророй ахамад туһалагша,
юстициин 3 классай гүрэнэй советник.

Калифорни штат 1850 оной сентябрийн 9-дэ Америкын холбоондо орожо, 31-дэхи штадынь болоо һэн. Калифорни амяараа гүрэн байгаа һаа, дэлхэй дээрэхи эгээн хүргэнги оронуудай дунда 8-дахи һуури эзэлхэ һэн. 1990 ондо штадай национальна бүрин хамтын олзо оршо 700 миллиард доллар болоһон байна. 1991 оной дүнгөөр тэндэ 29,8 миллион гэхэ гү, али бүхы Канадын зоннһоо 3 миллионоор олон хүн зон ажаһууна. Дэлхэйн бүхы хүн зоной Америкые үзэсхэлэн һайхан ажабайдалтай ба хизаарлагдашагүй арга боломжотой гүрэн гэжэ тоолодог байгаа һаань, америкынхид өөһэдөө Калифорни штадые иимэ байдалтай хизаар гэжэ тоолоно. Энэ штат бэеын элүүрые хамгаалха, спортдо дашуурха, хубсаһа хунарай шэнэ түхэл янза бии болгохо талаар орон дотороо түрүү зэргэдэ ябадаг болоһоор үнинэй. Голливудай реклама болон кино үнэр садхалан, гоё һайхан, хүрин-улаан болоторoо наранда шаруулһан хүнүүдые, ямаршье голхоролгүй ажабайдалые саг үргэлжэ харуулжа байдаг. Харин үнэн дээрээ Америкын бүхы бусад 49 штадайхидал адли шиидхэгдээгүй асуудалнууд Калифорнидо дутамагүй олон. Гадна нютагай шэнжэ шанарһаа боложо, эдэ асуудалнуудынь илангаяа орёо, шиидхэгдэхээр бэшэ байдаг гээшэ. Жэшээлхэдэ, эндэхи түрмэнүүдтэ, Флоридда штадайхида орходоо, олон зон байрлана. Мүн элдэб үндэһэ яһатанай зон олоороо эндэ сугларанхай. Тиимэһээ тэдэнэй хэлээешье ойлголсохонь хүшэрхэн байдаг юм. Экономическа байдалыень хаража үзэхэ болоо һаа, штадай бюджедтэ 14 миллиард доллар дуталдана. Нимэ хүнэр байдалгай штат орон доторшье бэйхагүй. Ажалгүйшүүлэй тоо 8 шахуу процент болонхой. Үйлэдбэриин хэмжээн доошолно. Эндэхи ажабайдалда бусадшье бэрхэшээлнүүд олон даа: машинануудай олон дээрэһээ хартыгаар түргэн ябахын аргагүй, агаар ехээр бузарлагданхай, ууха уһан дуталдана, һургуулинуудта үхибүүд тон олон байна, ажабайдалаа хангахын тула ехэ мүнгэн хэрэгтэй. Эдэ бүгэдэнһее боложо, олон зон ондоо штадуудта зөөжэ ошоно.

ЗУРАГ ДЭЭРЭ: 1980 ондо Калифорнийн зоной 76 процентнь сагаан шарайтай хүнүүд байгаа. 10 жэлэй үнгэрһэн хойно тэдэнэй тоо 57 процент хүрэтэрөө дсошолоо. XXI зуун жэлэй эхиндэ сагаан шарайтайшуул бусадһаа олон бэшэ болехо. Янза бүрийн үндэһэ яһатанай эгээн олоор байрлаһан штат: губернатор Пит Уилсон болон ургажа ябаа үстэн.

ИТАР—ТАСС-ай фото.

ИТАР-ТАСС: түди дэлхэй мүнөөдэр

ТОКИО.

Японой 32 компани Росси, Корей, Япон, Зүүн-Урда Азийн оронууд болон Австралийе холбодог мантан томо газопровод бариха арга боломжо шудалжа эхилээ. «Мицубиси», «Сумитомо», «Токио Гасу», Нихон Коккан» гэхэ мэтэ томо компанинууд проект зохёон найруулгада хабаадана Түрүүшын шатада 3300 километр газопровод татахаар хараалагдана. Тэрэ Хоккайдо, Хонсю ба Кисю олтирогуудтай Сахалинийе холбохо юм. Иимэ хэмжээнэй газопровод татахын тула 10 жэл ба 25 миллиард доллар хэрэгтэй болохо гээд проектын авторнууд тэмдэглэнэ.

ПЕКИН.

Олохон жэл соо дайралдаагүй хатуу шанга ган гасуур боложо, Хитадай хойто, зүүнхойто, баруун-хойто нютагуудта горитой хохидол тохёолдуулба. Ган гасуурта ороһон олонхи нютагуудта үнгэрэгшэ жэлэй намарһаа хойшо ороидоол 2-һоо 20 миллиметр хүрэтэр шииг нойтон ороһон байна. Хитадта элдүүрилэгдэдэг бүхы газарай 20 процент болохо 20 миллион шахуу гектар талмайн тарималнууд хосорхоёо байна.

СОФИ.

Болгариин пенсионернүүд ороной олохон городуудта митинг эмхидхэбэ. Благоевград, Тырговишт, Пловдив, Плевень хотонууд болон бусад нютагуудта олоной хабаадалгатай манифестацинууд болоо гэһэн мэдээсэлнүүд ороһон байна. Экономическа асуудалнуудай шиидхэгдээгүй дээрэһээ пенсионернүүд орёо хүндэ байдалда оронхой гээд үгэ хэлэлгэнүүд дотор тэмдэглэгдэнэ.

Ниислэл хотын Александр Невскийн талмай дээрэ эгээл томо митинг боложо үнгэрөө. Пенсионернүүдэй холбоон, Эсэгэ ороноо хамгаалгын дайнай ветерануудай холбоон болон ниитын бусад хэдэн эмхи тэрэниие эмхидхэһэн байна. Мүнөө Болгарида 2,4 миллион шахуу пенсионернүүд тоологдоно гээд үгэ хэлэгшэ тэмдэглээ. Гэбэшье удаан сагай туршада үнэн сэхэ ажалаараа олоһон пенсиинь хэмжээн ажабайдалай эрилтэнүүдтэ найдалгүйгээр гээгдэнэ гээд тэдэ тодорхойлбо. Пенсиин хэмжээе эгээл бага салингай 85 процентһээ бага бэшэ болгохо гэһэн эрилтэтэйгээр митингдэ хабаадагшад парламентда, президентдэ ба правительствада хандаһан байна. 1991 ондо пенсиин хэмжээн эгээн бага салингай 48 процент болоно гээд хэблэл тэмдэглэнэ. Үмсэлэгдэхэ зээриһее ороһон мүнгэнэй 20 процентые, гүрэнэй фирмэнүүдэй олзо оршоһоо 10 процентые пенсиин жасада оруулыт гээд документ үрэлна.

Үндэр изагуурай асуудал

ҺҮЛДЭ НЭРЭЕЭ БУСААХА ЁҺОТОЙБДИ

Эльгэ нэгэтэ аха дүүнэр. Эжыньэ түрэһэн хүүгэд, үе үеын хүнүүд хэмһээ таһарһан, ямар юумэндэ хүрэһэнөө, ямар юумэ туйлажа, юун руу тэгүүлжэ байһанаа мэдэржэ, мэдэхэ ушартайбди.

Манай буряад-монгол арад хэлээ, соёлоо, түүхээ, ёһо заншалаа абажа ябаха эрхэтэй. Ерээдүй саг тухай хэлсэхэдээ, үнгэрһэн саг руугаа эрьен харанабди. Манай арадай саашанхи зам тухай бодолнууд Октябрийн хубисхалһаа мүнөө хүрэтэрхи үйлэ хэрэгүүдтэй нягта холбоотой.

Хубисхалай һүүлээр буряад-монгол арадай гаталһан харгы нэгэ жэгдэ байгаагүй. Баяр — гашуудал, илалта—сухарилта, һайн — муу—эдэ булта холилдоһоор мүнөө хүрэтэр ерээ. 1930-аад онһоо эхилжэ, бидэ ород гуримтай боложо, бэшэг хэлэнһээ таһаржа, түрэлхи хэлээ мартажа эхилһэн гээшэбди. Энэ үеһөөл эхилжэ, хатуу шэрүүн хамалга боложо, ехэнхи манай ёһото эрдэмтэд, түүхэшэд, уран зохёолшод хюдагдаа. «Ангийн дайсан» гүүлэн абтахадаа, олохон лэ хүнэй толгойдо элдэбын асуудал ороо ёһотой.

Өөрынгөө хүсэ шадалаар, ухаан бодолоор мал адуунаяа олошоруулһан хүн — «нюдарган баян», үндэһэ яһаяа, хэлэ түүхээ, заншалаа тон үнэнөөр дурдаһан хүн— «нармай монгол үзэлтэн» (панмонголист)», оюун һайхан бодол тухай хэлэһэн хүн—«шажан бурханай мунхаг үзэлтэн» гэхэ мэтээр харата муухайгаар хэлэгдэдэг байгаа.

Зай, иигээд мүнөөдэрэйнгөө байдал харахада, буряад-монгол арадай хэдэн арбаад жэлэй туршада хүгжэлтэнь тогтоо.

Бүхы монгол угсаатан эртэ урда сагаа хойшо хамтын гол һүлдэ болохо Бүртэ-шоно гуа-Марал хоёртой байхаһаа гадна уг бүхэн өөһэдынгөө гарбалые холбон тайлбарилдаг онсо һүлдэ дүрэтэй байгаа. Тусхайлхада, буряадай отогууд тус бүрээ ондо ондоо һүлдэтэй байна.

Эхирэд буряад өөһэдыгөө: «Эреэн гуһаар эсэгэтэй, эрьеын габа эхэтэй» гэжэ хэлэдэг байхадань, булгад буряадууд «өөһэдынгөө хүхэ буха-һаа гараһан», ганса нэгэн хонгоодор буряадууд «галуунһаа», хори буряадууд—«хүн шубуунһаа» гараһан гэлсэдэг.

Теэд большевик сургал идхалгын үедэ хаанаһаашьеб гэнтэ шэнээр түрэһэн арад зон мэтээр өөһэдыгөө нэрлэжэ, «үндэр аханарайнгаа» урда ехэ нүгэл үйлдэн монгол гэһэн «гэмтэй» нэрээе сагаадхахын тула шэнэ түүхэ зохёолгожо, шэнэ ёһо гуримтай, зан заншалтай, бэшэг соёлтой болохо гэжэ «угяа-лозунгоор» яһаһамнаршье бидэнэй нэрэ хүндые ехээр үргөөгүй, бүри доошонь дараһан байна.

Эгээл иигэжэ, имагтал өөһэдынгөө гэмээр (үнэндөө, зарим түлөөлэгшэдэйнгөө гэмээр ааб даа) арадайнгаа түүхэдэ хабаатай элдэбын һонин зүйлнүүдээ мэдэхэгүй, үгышье һаа, тэрэнээ буруу номножо, арад зоноо «нюдэ һохор, шэхэ дүлин» ябуулха тооной болгоһон бүхы нүгэлнай энэ мүнөө манай залуушуулай абари занда үзэгдэжэ байна гээшэ.

Мүнөө буряад-монгол гэжэ түүхэтэ нэрээе бусаая гэхэдэ, ойлгожо ядаһан зон олошороо. Хэлэ бэшэгэй, эрдэмэй доктор С. Будаевай «Буряад үнэн» һониндо бидэ буряадуудби, монголшууд бэшэбди гэһэнээ баталаа. 1866 ондо Н. Болдоновой «Үзэглэл» тэрэниие батална гэдэгыень уншаад, би ехээр гайхан, гэлын байнаб. Юун бэ гэхэдэ, С. Будаев эрдэмтэн хүн. Иимэ томо хүн аад, тэрэ «Үзэглэлые» урдаа барижа байдагынь ехэ гайхалтай.

Үнэхөөр олохон урданай дээдэ шатын хүнүүд, тэдэнэй тоодо Агван Доржиевшье монгол бэшэгые хори буряадай аялгада оруулха гэжэ туршаад үзэхэдэнь, тэрэнь бүтөөгүй. Монгол яһатан бүхэн өөрынгөө түрэл аялгада оруулха гэжэ оролдоһониинь гансахан лэ ойрад-монголшууд өөрын бэшэгтэй боложо шадаа. Халха-монголшье халхын аялгада оруулха гэһэниинь тэрэнь бүтөөгүй. Манай элинсэг хулинсагай хэлэ бэшэгые мэдэхын тула үгын изагуур, үндэһыень мэдэхэ хэрэгтэй.

Тиимэһээ халхашье, буряадшье, баргашье болгожо болохогүй.Ород үзэг шэнги ямараар дуулана бши, тиимээр холбожо байдаггүй ха юм.

Бидэ буряадууд хуушан монгол бэшэгые буряад болгожо шадаха байгаабди. Манжанар монгол үзэгые удаан хугасаада өөрынгөө хэлэн дээрэ хэрэглэжэ шадаһан ха юм. Мүнөө һүүлэй үедэ Монголдо хуушан монголоо халха-монгол болгоё гэһэн асуудалнуудые зарим нэгэн гаргана. Тэрэнээ баталан, иигэжэ хэлэнэ: «100 жэлэй үнгэрхэдэ, халха-монгол хэлэн мартагдажа, хуушан монгол бэшэгэй хэлэтэй болохобди». Үгыдөө хэдэн зуун жэлэй хугасаада эрхимлэн ерэһэн монгол бэшэг, айл аймаг, обог, яһатан бүхэн өөрынгөө аялга хэлээр ярилсаад, бараг ойлголсожо ядабал, монгол бэшэгэй хэлэн дээрэ ойлголсоно, хуушан монгол бэшэг, ямаршье монгол угсаатанаа гомдохоонгүй, бултанай аялга хэлэ өөртөө шэнгэһэн энэ хэлэн дээрэ халхын, буряадай, сартуулай, баргын гэхэ мэтэ бүгэдын хэлэн оршоно. Тиигэбэшье хуушан монгол бэшэг хори буряадай аялгада даншье ойро юм. Энээнээ баталхын тула иимэ нэгэ жэшээ дурадханаб. Монголшо эрдэмтэд намайе дэмжэхэ байха гэжэ этигэнэб.

Хуушан монгол	Буряад	Халха-монгол
абу	аба (отец)	аав
аба	аба (охота)	ав
Абху	абаха (брать)	авах
Гүлгэ	гүлгэн (щенок)	гелег
Гала	тала (степь)	тал
Дала	дала (семьдесят)	дал
Хайра	хайра (любовь)	хайр
Хайр	хайр (гальки)	хайр
Нигэ	нэгэ (один)	нэг
Гурба	гурба (три)	гурав
Эхи	эхин (начало)	эх
Эхэ	эхэ (мать)	эх
Дүрбэ	дүрбэн (четыре)	дөрөв
Табу	табан (пять)	тав
арба	арбан (десять)	арав
Нолибусу	нёльбоһон (плевок)	нулимс
агуу	агуу	аугаа
дэгэл	дэгэл	дээл
ширбүсүн	шүрбэһэн (жила)	шөрмөс
Мигу	мий (кошка)	муур
Үнийэ	үнеэн (корова)	үнээ.

Иимэ нэгэ жаахан жэшээгээр, та олон буряад монгол хэлэн дээрэ уншагшадта үзүүлнэм. Иимэ дүтэхэн хэлэ, бэшэгтэй аад, «монгол» гэһэн нэрэ хэрэггүй гэдэгнай гайхалтай. Дабхар нэрэ, иимэ, тиимэ гэлсээд, түүхэтэ нэрээе бусаажа шадаагүй һаа, саг үеын ерэхэдэ, бусад аха дүү монгол угсаатанһаа бүришье холодон, элинсэг хулинсагайнгаа урда нүгэл хэхэбди.

«Буряад-монгол» гэжэ манай бултанай нэрэ, паспорт юумэн дээрэ «буряад» гэдэ байхабди, «һ» үзэгтээл үлэхэбди, халхашье, ойродшье болоё гэнэгүйб, гэхэшьегүйб, хэзээ нэгэтэ урда сагта «монгол» гэжэ бидэнэй танигдаха нюур хитад, тангад, манжа, ородуудай урда хэлэгдэдэг байгаа.

Халха-монгол, буряад-монгол гэжэ дабхаршье нэрэ хубисхалай үмнэ үнэхөөрөөшье байгаагүй. Бидэ бултa монголшууд гансал хоорондоо халха, буряад, дархад, барга гэдэ тусгаарладаг байһан ха юмбибди. Монголой түүхэ—дайнай түүхэ. Монголшууд хоорондоо саг үргэлжэ дай хэжэ байһан, тиимэһээ хэзээ нэгэтэ Монголой хаан, Байгал далай шадар һууһан буряадуудта дайгаар оробо гэхэдээл, үнөөхил монголшуудай хоорондын дайн һаабза.

— **Аха дүүнэрни! Буряад-Монгол нэрээе бусааял!**

Энэ нэрээе бусааял гэхэдэ, юундэ тиимэ ехэ шуураан хүлгөөн болоо юм бэ? Юундэ энэ нэрээе бусаахаяа һанаһан эрдэмтэд, БМАН-най гэшүүд арадуудай дунда «яһа» хаяхаяа һанаһан зон мэтэ зарим нэгэндэ үзэгдэнэб?

Манай «аханарта» ямар хамаатайб, бидэнэй өөһэдыгөө хэншье гэжэ нэрлээ һаамнай, «харашье арһатан» гэбэлнай, юундэ нимэ хүлгөөн бэ? Би—өөрөө БМАН-най гэшүүн, совет армийн офицер, Афганистанай үймөөндэ хабаадагша—хэндэшье, ямаршье арадта мууе хүсэнэгүйб.

Буу зэбсэг бария гэжэ уряалнагүйб, манай нютагта ажамидаржа байгаа бусад арадые арилан үгы болгоны гэжэ һухирнэгүйб. Бултанда һайн һайханиие, элүүр энхые хүсөөд, эбтэй һайханаар Буряад-Монгол нютагтаа ажаһууял.

Миниий гансахан һанал бодол гэхэдэ, уһа шуһала, ёһо заншалаа, соёл түүхээ бү алдая. Би үнэн зүрхэнһөө, эльгэ сэдьхэлһээ энээн тухай хэлэнэб.

Зарим нэгэн хэлэхэдээ: «Буряад-Монгол» гэжэ нэрэтэй болохо гэгшэд хуушан большевик үзэлтэн, бюрократууд гэхэ мэтээр нэрлээдшье үзэхэ һанаатай. Ай, зайлуул! Һанаад үзэгты: 1990 ондо БМАН-ай бии болоходо, засаг түрынхид ямар муухайгаар нэрлэдэг, дорожолдог һэн бэ? Августын 19—21 үдэрнүүдэй буһалгаанай һүүлээр, гэнтэ засаг түрынхид буряад-монгол гэжэ түүхэтэ нэрээе бусаая гэлдэхэдээ, юунһээшье айдаггүй «демократууд» гээшэбди гэжэ зарим хэһэн «гэмээ» сагааруулхаяа һанаа бээ. Үгы даа! Тэдэ «демократууд» үнэн зүрхэнһөө тиигэжэ үряалаа бэшэ.

Юундэ «монгол» хэһэгыемнай зарим нэгэн бусаалгаха дүрагүйб? Шуһата зэбүүн үеын Чингис хаан гэмтэй гү? 800 гаран жэлэй саана монгол эхэнээ түрэһэн Тэмүүжэн хадаа дэлхэйдэ хоморхон, гайхамшагта ухаатанай нэгэн байгаа.

Юртэмсэдэ хэдышье Чингисые муушалаа һаань, хэдышье бидэ һургуули һудартаа Чингис тухай муушалһан үгэнүүдые уншаа, үзөөшье һаа, эльгэ зүрхэнэйнгөө саана тэрэнэй нэрэ алдарые халагалжа ябаа ха юмбибди.

Чингис хаан монгол утсаатаниие нэгэдхэн. нэгэн улас болгоходоо, иигэжэ хэлэнэ: «Мүнхэ тэнгэри минии бэеые зарлигдан, түмэн арадые захируулхаар соёржсбо. Тала нютагта мүнөө болотор ямаршье эмхи журамгүй ушарһаа иимэ байдал хүрөө. Үри хүүгэдынь эхэ, эсэгынгээ үгые дуулахагүй, дүүнэрынь ахаяа дахахагүй, эрэнь эхэнэртээ этигэхэгүй, эхэнэрынь эрынгээ үгые даахагүй, дахагшадынь ахалагшаяа хүндэлхэгүй, ноёдынь арад албатанайнгаа дотор үүргэ гүйсэдхэхэгүй, баяшуулынь угытэйшүүлээ тэдхэхэгүй, газар зайгүй сэдьхэл тайбан һуухые бодохогүй, бидэнэй отог аймаг, түрэл угсаатанай журам бүри алдагдажа, һүр һүлдэгүй болоходоо хүрэжэ байна. Эндэхи газар бүхэндэ дураараа ашалһан хүнүүд олон. Худалша, хулгайша, урбагша, дээрмэшэд хүрэтэр

СОЁЛОЙ hОНИН

АЛТАН ОЙГОО УГТУУЛАН...

50 жэлэйнгээ ойе намартаа уггахаяа байhан дуу, хатарай «Байгал» ансамблиин коллектив эдэ үдэрнүүдтэ манай аймагай нютагуудаар концертнүүдээ табижа байнхай. Жэшээнь, Белоозерск, Дэрэстэй, Енхор, Инзагата болон үшөө хэдэн hууринуудай зон тэрэнэй концерт ехэ hонирхожо хараа. Энэньшье гайхалгүй. Юуб гэхэдэ, аяар 3 жэлэй туршада ансамблиин коллектив манай энээгүүр ябаагүй ха юм.

Нэгэ биледэй аяар 15 түхэриктэ болонхойшье hаань, хим хатаршадай гүйсэдхэдэг янза бүриин хатарнууд хэндэ hайшаагдахагүйб?

«Байгал» ансамблиин коллектив манай нютагуудаар апрелиин 4 болотор концертнүүдээ харуулха.

К. РАДНАЕВ.

Зэдын аймаг.

«Байгал» ансамблиин дуушадай тоосоон тухай hаяхан бэшээ hэмди. Ансамблиин болон Гостелерадногой комитедэй хүгжэмтэ инструментнүүдэй оркестр залуу дуушадые зохидоор дэмжэhэн байна.

Тус ансамблиин дуушад Дымбрын Ринчинова, Татьяна Галсанова, Виктор Хубаев гэгшэд hаяхан үнгэргэдэhэн буряад дуунай үдэшэдэ хабаадажа, шагнагшадай сэдьхэл ханаагаа. Хонгёо hайхан хоолойтой Дымбрын Ринчиновагай дуулаhан дуунууд артисткын бэлиг шадабарие гэршэлбэ. Нарихан аад, шанга hайхан хоолойтой В. Хубаевай дуулаhан дуунууд олондо hайшаагдаа. Хүнэй зүрхэ сэдьхэл уяруулжа шададаг сопрано хоолойтой Татьяна Галсановагай зэдэлүүлhэн дуунууд шагнагшадай hайшаал магтаалда хүртэбэ. Буряад дуунуудай үдэшые республикын соёлой габьята хүдэлмэрилэгшэ Владимир Гунзынов яhала зохидоор хүтэлбэрилөө гэжэ тэмдэглэхээр.

Мүнөө «Байгал» ансамблиин артистнууд хүдөө нютагуудаар бэлиг шадабаряа харуулхаяа гаранхай.

Удаань түрэл ансамблиингаа 50 жэлэй ойн баярта зорюулагдаhан шэнэ программаяа тус коллектив бэлдэхэ юм.

ЗУРАГУУД ДЭЭРЭ: В. Хубаев дуулана; Д. Ринчинова хонгёо дуугаа шагнагшадтаа бэлэглэнэ.

Ц. ЦЫРЕНЖАПОВАЙ фото-зураг.

БУРЯАД НЭРЭНҮҮДЭЙ ТАЙЛБАРИ

С

Сайжин (түбэд)—эдеэ хоол бэлэглэгшэ, эдеэ хоолоор үгэльгэ үгэгшэ.

Самбу (түбэд)—hайн, hайн сэдьхэлтэй, гоё hайхан.

Сандан, Самдан (түбэд)—бодомжото бололго, шэбшэлгэ, бисалгал.

Сампил (түбэд)—бодол hанаанда абтажа байгша.

Сангажап (санскрит)—бүлгэмөөр хамгаалагдагша.

Сандаг, Сандык (түбэд)—нюуса зүйлэй эзэн.

Санжай (түбэд) — арюун hайханние дэлгэрүүлэгшэ.

Санжима (түбэд)—арюун, үнэн сэхэ.

Санжимитып (түбэд) — диилдэшэгүй.

Содбо (түбэд)—Зобдо гэжэ нэрэтэй адли удхатай: тэсэлгэ, хүлисэлгэ.

Соднимпыл (түбэд)—арьбадхагша, оюун бодолой аша габьяа арьбадхагша.

Содном, Соном (түбэд)—оюун бодолой аша габьяа: hайхан ябадал гаргаhанай ашаар олдодог hайхан сэдьхэл.

Сойжин (түбэд)—эдэгээлгэ бэлэглэгшэ, эдэгээгшэ.

Сосор (түбэд)—юрын.

Сронзон (түбэд)— сэб сэхэ хараа шугамтай, нугаршагүй.

Сультим (түбэд)—зүб ябадалтай, оюун сэдьхэлтэй.

Сумати (санскрит)—эрдэмтэй, hургуулитай.

Сумати-Ратна (санскрит)—үнэтэй эрдэм гэхэ гү, али эрдэмэй баялиг.

Сүмбэр (санскрит)—хадын эзэн хаан. Түүхэ домогто хадын, юртэмсын түбэй нэрэ.

Сундар (түбэд)—hургаал заабари, [illegible]эзэн номуулые дэлгэрүүлэгшэ.

Суранзан (түбэд)—ажабайдалай эршэ хүсэн.

Сурун (түбэд)—сахигша, сахюусан.

Сыжип, Цейжап (түбэд)—хамгаалагданхай, ажабайдалаараа аршалагданхай.

Сэбэгмид (түбэд)—мүнхэ наhан, хэмжээлэшэгүй ажабайдал. Ута наhанай бурханай нэрэ.

Сэмжэд (түбэд) — ухаан бололые баярлуулагша.

Сэнгэ (санскрит)—арсалан.

Сэндэма (түбэд)—арсалан шарайтай. Сэсэн бодолой тэнгэриин эльбэ шэдитэ эхэнэрэй нэрэ.

Сэржима (түбэд)—алтарма.

Сэржимэдок (түбэд)—алтан сэсэг.

Т

Табхай (түбэд)—уран, шадабаритай.

Тагар (түбэд)—сагаан арсалан.

Тамжид (түбэд)—али бүхы юумэндэ hайн.

Тимур (түүрэг)—бата, нугаршагүй, түмэр.

Тогмид (түбэд)—эхигүй, анха түрүүшын, мүнхэ.

Түбдэн (түбэд) — Буддын hургаал.

Түбчин, Түбшин (түбэд)—агууехэ, гэгээн: Будда бурханние тиигэжэ нэрлэдэг.

Туван (түбэд)—заяашадые эзэмдэн засаглагша.

Тудуп, Тудэб (түбэд)—эршэтэй, эльбэ шэдитэй.

Түдэн (түбэд) — хүсэтэй, хүсэн түгэс, hүр ехэтэ.

Тушин (түбэд)—эльбэ шэдиин агууехэ хүсэн.

У

Убаши (санскрит)—дашаа тангариг үгэhэн хара хүн.

Удбал, Удбыл (санскрит)—бадма сэсэг, сэнхир бадма сэсэг.

Уржан (түбэд) — толгойн шэмэглэл, титим.

Уржима (түбэд)—дардуулга.

Х

Хадан (түбэд)—бурхануудтай байгша.

Хажид, Хажидма (түбэд)—тэнгэридэ ажаhуугша; тэнгэриин хүгжэмшэн.

Хайбзан (түбэд)—шажан мүргэлэй хүн; лама, эрдэмтын ба заята.

Хайдаб (түбэд)—ухаатай, гэгээн.

Хайдан (түбэд) — сэсэн, бата.

Хайдар (араб, перс)—эрэлхэг, зоримгой.

Хаймчиг (түбэд)—гайхамшагта мэдэлшэ, мэдээшэ эрдэмтэн.

Хамацырен (Лхамацырен) (түбэд)—ута наhатай эхэнэр бурхан.

Ханда (түбэд)—тэнгэреэр ябагша.

Хандажаб (түбэд)—тэнгэриин эльбэ шэдитэ эхэнэрээр аршалагданхай.

Хандама (түбэд) — тэнгэриин эльбэ шэдитэ эхэнэр, эхэнэр бурхан.

Хорло (түбэд)—дүхэриг, сахариг.

(«Тайна вашего имени» номhоо түүбэрилэгдэн абтаба).

СПОРТ — СПОРТ — СПОРТ — СПОРТ

ТОБШОХОНООР...

hУР ХАРБАЛГА. Спортын энэ зүйлөөр СНГ-гэй түрүү hуури эзэлхын түлөө мүрысөөн Чебоксара хотодо боложо дүүрэбэ. Хэдэн республикануудай 96 эрэшүүл, 80-яад эхэнэрнүүд энэ мүрысөөндэ хабаадаhан байгаа. Мүрысөөнэй дүнгүүдые согсолходо, эрэшүүлэй болон эхэнэрнүүдэй дундаhаа Украиныи мэргэшүүл онсо шалгаржа, СНГ-гэй чемпионууд болобо. Эрэшүүлэй дундаhаа Москвагай харбагшад—хоёрдохи, Буряад Республикын мэргэшүүл гурбадахи hууринуудые эзэлээ. Эхэнэрнүүд соohоо Шэтын областиин түлөөлэгшэд—хоёрдохи, Москвагай спортсменүүд гурбадахи шатын дипломуудаар шагнагдаа. Буряад ороной мэргэшүүл дүрбэдэхи hуурида гараhан байха юм. Хубиин тоосоогоор манай республикын «Динамо» бүлгэмэй харбагша, уласхоорондын классай спортын мастер Валерий Лысенко хоёрдохи hуури эзэлбэ. Эхэнэрнүүд соohоо спортын мастер Гэрэлма Эрдынеева түрүүшээр яhалаа hайнаар харбажа ябаhан аад, саашадаа урагшагүйдэжэ, эрхим арбан зургаанай тоодо оробо. Уласхоорондын классай спортын мастер Надежда Бадмацыренова долоодохи hуурида гараа.

БОКС. 14—15 наhанай эдиршүүлэй дунда боксоор Сибирь болон Алас-Дурна зүгэй зонын мүрысөөн Ангарск хотодо боложо байна. Улаан-Удын локомотив-вагон заhабарилгын заводой спортын клубай «Ринг» гэжэ боксын тусхай hургуулиин hурагшад Евгений Банзаров, Владимир Жилин, Андрей Беспалов гэгшэд республикынгаа нэрэ хүндые хамгаална.

ВОЛЕЙБОЛ. Эхэнэрнүүдэй дунда республикын түрүү hуури эзэлхын түлөө мүрысөөн Буряадай хүдөө ажахын институтай спортын зал соо болобо. Долоон команда хабаадаhан байгаа. Бэшүүрэй районой хүүгэдэй спортын hургуулиин hурагшадhаа бүридүүлэгдэhэн команда бүхы уулзалгануудта илалта түйлажа, эхэнэрнүүдэй дундаhаа республикын чемпионой нэрэ зэргэдэ хоёрдохи жэлээ хүртэбэ. Тренер Иван Павлович Дрянов энэ амжалтада ехэ габьяатай юм. Түгэсхэлэй уулзалгада 2:3 тоотойгоор тэдэнэртэ шүүгдэжэ, Буряадай хүдөө ажахын институтай волейболист басагад мүнгэн медальнуудаар шагнагдаа. Хүдөө ажахын институтай студентнэр гурбадахи hуурида гараба.

Ж. БАТОМУНКОЕВ.

Элүүр энхын булан

БЭЕ МАХАБАДАА ШАГНААРХАН ЯБАГТЫ

Орон дотор уушханай ханяадан үбшэнэй бодото байдалые харуулhан олохон тоо, баримтанууд мүнөө болотор нюуса байгаа. Тиимэhээ энэ үбшэн тухай хүсэд дүүрэн мэдээгүй байhан тула уушханай ханяадан дарагданхай, нэгэ-хоёр үзэгдэбэл, оршон тойронхи хүн зондо ямаршье аюулгүй гэhэн hанамжа бии болоhоор үнинэй.

Нэн түрүүн Россида хабаатай хэдэн тоо, баримта хараябди. РСФСР-эй Элүүрые хамгаалгын министерствын Уушханай ханяаданние үзэдэг эрдэм шэнжэлгын институтай баримтануудые харахада, орон дотор табан зуу мянга гаран зон нимэ үбшэндэ нэрбэгдэнхэй. Уушханай ханяадаар түрүүшынхээ үбшэлhэн 100—150 мянган зон жэл бүри элирүүлэгдэнэ, тэдэнэй табадахи хүн бүхэнниинь үбшээ үлүү ехээр hүжэрөөжэрхиhэн, анхан сүлөөгөө хаhагдаhан хүн болоно. Халдабарита бусад 37 үбшэние хамтадхан абажа харахада, энэ үбшэнhөө наhа бараха ушарнууд тон олон байна.

Ямар мэргэжэлтэй улад энэ үбшэндэ нэрбэгдэнэб?

Барилгын, химиин, автомобильна, нефтегазай, ой модоной ба модо болбосоруулгын үйлэдбэридэ хүдэлдэг зоной дунда энэ үбшэн дэлгэрэнхэй. Тэдэнэй ажалай ба ажаhуудалай эрхэ байдалай тулюурхан байhанhаа нимэ байдал тогтонхой хаш.

Хото городуудта орходоо, хүдөө нютагта ажаhуугшадай дунда үбшэнтэн 3 дахин, энэл шалтагаар инвалид бологшод 2,2 дахин олон байна. Нимэ байдал Хойн Хойто зүгэй, Алас-Дурна зүгэй, Хойто-Кавказай нютагуудта хабаатай. Мүн уушханай ханяаданай үбшэн малhаа халдадаг юм.

Буряад орондо уушханай ханяаданhаа hэргылхэ хараатайгаар али болохо хэмжээнүүдэй абтажа байбашье, үбшэлэлгэ Россин дунда зэргын хэмhээ 16,3 процентээр дээшэ юм. Жэл бүри хахад мянгаад үбшэнтэн элирүүлэгдэнэ, тэдэнэй гурбанай нэгэ хубинь халдабарита үбшэндэ нэрбэгдэнхэй. Тиихэдэ үхибүүдэй дунда тус үбшэндэ дайрагдагшадай тоо 1,2 дахин олон байна. Түрүүшынхиеэ үбшэлэгшэдэй 62 процентнь 20-hоо 49 хүрэтэр наhатайшуул болоно.

Уушханай ханяаданай элдэб түхэлөөр үбшэлhэн 6 мянга гаран зон, тэрэ тоодо халдабарита түхэлөөрнь нэрбүүлhэн 600 гаран хүн диспансерэй тоо бүридхэлдэ абтанхай. Энэ үбшэндэ олоор дайруулуа ушарнууд Хурамхаанай, Хэжэнгын, Сэлэнгын, Түнхэнэй, Прибайкалиин аймагуудта, Улаан-Удэ хотодо үзэгдэнэ. Тоорхойлбол, 100 мянган зоной 60—80 хүниинь үбшэлэнхэй. Эны шэнээн зоной 49 хүн Буряадта уушханай ханяадаар үбдэбэлнь, бүхыдөө Россида 41 хүн тиимэ үбшэнтэдэй тоодо ороно. Хараажа үзэхэдэ, hанаа зобомоор байдал тохёолдожо байна. Нимэ байдалhаа яагаад гаралтайб?

Медицинскэ хүдэлмэрилэгшэдэй хүсөөр уушханай ханяаданда найдамтай хаалта хэхэ ёhотойбди. Нэн түрүүн нарайлалгын байшангуудта нарай пялха үхибүүдhээ эхилжэ, хүүгэдэй поликлиникэнүүдтэ ажаглалгада абтадаг наhатай (6, 11—12, 16—17) үхибүүдтэ тусхай тарилга хэхэ шухала. Тиихэдэ үбшэнтэнтэй үдэр бүриин харилсаатай байдаг хүнүүдтэй, уушханай ханяаданай вирусээр халдаhан үхибүүдтэ, залуушуулда, мүн диспансерэй бүридэлдэ абтаhан үбшэн үхибүүдтэ химиин аргаар hэргылэлгын хүдэлмэри ябуулхада аша үрэ ехэтэй байдаг.

Гэбэшье мүнөө медицинэ бүхы юумэ диилэжэ аргалха шадалгүй. Олохон зүйлнүүд социальна, ажаhуудалай болон байгаалиин элдэб ушар шалтагааануудhаа дулдыдаг гээшэ. Жэшээлхэдэ, архи, тамхин, хара тамхиншье хүн зоной бэе махабадта муугаар нүлөөлдэг гэжэ мэдээжэ ааб даа. Эдэ зүйлнүүдэй хорото нүлөөн доро бэе махабадай өөрыгөө хамгаалдаг шадал бууража, туберкулез үбшэндэ эхи табидаг «Кохой палочка» гэжэ микробые диилэхэ аргагүй болошодог юм. Гадна уушханай ханяадан үбшэние саг дарыдань гансата таажа элирүүлхэнь бэрхэтэй байдаг гээшэ. Ушар тиимэhээ hэргылэлгын харалганнуудай үүргэ дээшэлүүлхэ хэрэгтэй.

Хүн зоной бэе махабадай байдал шалгаhан харалганууд хэр ябуулагдана гээшэб? Сэхьень хэлэбэл, балайшье hайнаар ябуулагданагүй. Нёдондо Буряад ороной бүхы хүн зоной 50,5 процентнь, Улаан-Удэ хотодо—39, районуудта —41,8 процент гэрэлдэ харуулаа. Энэ баримта саада жэлэйхидэ орходоо, 12—15 процентээр доошолhон дүнгүүд болоно. Юундэ нимэ байдал тохёолдооб гэхэдэ, хүн зон гэрэлдэ харуулхаяа гэхэ гү, али флюорографическа шэнжэлэлгэ гарахаяа айдаг болошоо юм байна.

Нэгэ болоhон ушарые жэшээ болгон хараябди. Заводой хүдэлмэришэн, 58 наhатай М. гэгшэ гэрэлдэ ехээр шаруулхаяа айгаад, флюорографическа шэнжэлэлгэдэ гурбан жэлэй туршада ерээгүй юм. hүүлэй хоёр жэлэй туршада ехээр эсэдэг болоhоноо, үргэhэ, нойр муутай, эдеэ хоолдо hожоргүй, хуурайгаар хон-хон ханяадаг, мүн унтажа байтараа хүйтэн хүлhэ алдаад, hүни hэришэдэг болоhоноо хэрэгсээдэггүй байгаа. Үнинэй тамхи татадаг хадаа ханяанаб, наhатай болоhонhоо, мүн хүшэр хүндэ ажалhаа түргэн эсэдэг, hула бэетэй, тамир шадал hүлэрэгдөө хаб гэжэ тэрэ наhандаг hэн ха. Тэрэнэй гэр бүлынхидые бултыень шалгажа үзэhэмнай, үбгэн абань уушханай ханяадаар, тиихэ мүртөө тон хүндэ түхэлөөрнь үнинэй үбшэлhэн байгаа гэжэ элирүүлэгдээ бэлэй. Уданшьегүй 8 наhатай аша хүбүүндэнь манту гэжэ тарилгын хэгдэхэдэ, муу үрэ дүнтэй байба. Тэрэние шалгалта гарахыень тубдиспансер руу эльгээhэмнай, сээжэ доторой hудаhануудынь туберкулез үбшэндэ нэрбүүлэгдэшэнхэй гэжэ элирүүлэгдээ hэн. Гэрэлдэ харуулхаяа айhанай хойшолон нимэл байна. «Нимэ юумэн тохёолдошохо гэжэ мэдэдэг haa...» гэжэ байжа тэрэ хүдэлмэришэн нилээдгүй сэдьхэлэй хүдэлгөө, эшээ бэлэй. Энээндэл адли жэшээнүүд яhалал олдохо. Тиимэhээ, тобшолон хэлэхэдэ, өөрынгөө, дүтынгөө хүнүүдые, хүүгэдые нимэ аюулда тодхортуулхагүйн тула бэе махабадаа шалгуулха, гэрэлдэ харуулха шухала гэжэ тэмдэглэлтэй.

Флюорографическа шэнжэлэлгэ гараагүй гэхэ гү, али гэрэлдэ харуулаагүй бүхы хүнүүдые бэеэ шалгуулхыень уринабди. Юуб гэхэдэ, манай нютаг орон уушханай ханяадан үбшэнhөө hэргылхэ талаар бирагүй байдалтай республикануудай тоодо ородог юм. Хүн бүхэн жэлдээ заатагүй нэгэ дахин бэеэ гэрэлдэ харуулха хилгатай.

Г. ДУГАРОВА,
Буряадай ССР-эй Элүүрые хамгаалгын министерствын штатнабэшэ ахамад фтизнатр.

УРАН БЭЛИГЭЭ ГЭРШЭЛНЭ

Залуу уран зураашадай бүтээлнүүдэй үргэн ехэ харалга Ц. Сампиловай нэрэмжэтэ уран зурагай музейн залнууд соо нээгдэбэ.

Хамта дээрээ хорёод бэлигтэнэй янза бүриин уран зурагуудые, шэл бүтээлнүүдые хүн зон ехэтэ hонирхожо харана.

Буряадай залуу уран зураашадые нэрлэбэл, В. Поспелов, А. Кайдаш, М. Ванданов, С. Цогтоев, З. Дугаров, В. Хажиев, В. Галсанов болон бусад мүн.

В. Галсанов, М. Ванданов, В. Поспелов, В. Ерофеевский гэгшэдэй илангаяа олон зурагууд харалгада табигданхай.

«Сэдьхэлэй аялга» гэhэн В. Поспеловэй зураг. ...Нюдэнэй урда нуга сабшалан нэмжынэ, Араарнь — шобогор үндэр, ойтой хада, ууланууд. Үбhэнэй үе дүүрэнхэй ха. Сабшалан дээрэ 4—5 hүриинүд эндэ тэндэ тобойлдохо юм. Тиихэдэ наада таладань ургаhан бургаанай мүшэрнүүдтэ hууhан бишыхан шубууд hайхан дуугаа татана хэбэртэй.

«hүүдэртэ hууhан хүгшэн» гэжэ М. Вандановай зураг. ...hаhажаал буряад хүгшөөдэй газаагаа hарабша доро hууна. Саанань пеэшэн харагдана. Шэрэм дээрэнь гүсэ. амhарта байна. Алтан наранай үеэр үри хүүгэдээ hуурин уудай зон тэрэнэй концерт ехэ hонирхожо хараа. Энэньшье гайхалгүй. Юуб гэхэдэ, аяар 3 жэлэй туршада ансамблиин коллектив манай энээгүүр ябаагүй ха юм.

Нэгэ биледэй аяар 15 түхэриктэ болонхойшье hаань, ажалhаань хүлеэhэн буурал төедэй ха.

Бусад зураашадай бүтээлнүүд соohоо «Сэлэнгэ намартаа» (В. Ерофеевский), «Байгалай үльгэр» (В. Поспелов), «Бороогой hүүлээр» (А. Батуров), «Ноёхондохи нажар» (С. Цогтоев) гэхэ мэтые нэрлэмээр байна.

Залуу уран зураашад соohоо Виктор Галсановтай уулзабабди.

— Би Сэлэнгын аймагай hүтэй нютагта түрэhэн хүм. Дунда hургуули дүүргээд, Ленинградай уран зурагайпромышленна Мухинагай нэрэмжэтэ дээдэ училищида hурахаяа ороо hэм. Тэрэнээ 1985 ондо түгэсхөөд, хүдэлжэ эхилээб,—гэжэ уран зураша хөөрэнэ.

Тоhон шэрээр зураhан «Ойн нуур», «Ниилэлгэ», «Улаан үдэшэ», «Барилга» гэhэн зурагуудаа тэрэ олной үзэмжэдэ табинхай. Тиихэдэ эндэ мүн табигдаhан «Холын бууса», «Үдэшэ», «Аалин үтлөө», «Байгаали» гэhэн, зурагуудаа В. Галсанов акварель шэрээр бүтээнхэй. Зурахынгаа хажуугаар залуу уран зурааша элдэб шэл амhартануудые хэдэг юм. Жэшээнь, болор шэлээр бүтээгдэhэн хэдэн амhартануудынь выставкэдэ табигданхай.

Энэ ушараар үшөө хэдэн зониие нэрлэмээр. С. Цогтожэг-хатарта hургуулиин багша В. А. Иванов, 10-дахи классай hурагша А. Мунхоев хабаадаа.

Программын бүридэлдэ нютагай урданай ёохорой дуунууд сайгаа. hурагшад ёохор наадаяа зугаалжа, харагшадые баярлуулаа. Тарасын дунда hургуулиин 2-дохи классай hурагша Валя Бутуханова 11 үеын элинсэг хулинсагаа тордиhогүйгөөр нэрлэжэ, бултанай hайшаалда хүртэбэ.

Районой харалгада түрүү hуури эзэлhэн Тарасын дунда hургуулиин hурагшад апрель hарада өөружной харалгада хабаадаха эрхэдэ хүртэбэ.

О. ТОБШИНОЕВА.
Боохоной районой Тарасын дунда hургуулиин багша.

ГЭСЭРЭЙ ТҮҮХЫЕ УДХАЛАН...

hаяхан Усть-Ордагай Буряадай автономито округой Боохоной районой hургуулинуудай уран hайханай бүлгэмүүдэй харалга болобо. Тус харалга «Гэсэрэй» 1000 жэлэй ойдо зорюулагдаhан хэмжээ ябуулганнуудай нэгэн юм.

Харалгада районой бүхы hургуулинуудай уран hайханай коллективүүд хабаадаа. Тарасын дунда hургуулиин hурагшадай бэлдэhэн программа эрхим гэжэ тоологдоо. Тус hургуулиин hурагшад энэ харалгада ехэ оролдосотойгоор, hаналаа табич бэлдээ hэн. Тиигэхэдээ Абай Гэсэр баатарай түүхые удхалан, буряад арадай, Түбэй Азиин арадуудай аман зохёолой алтан жасада ородог энэ үльгэрhөө хэhэгүүдые зүжэг болгон, найруулан табижа, олоной сэдьхэл баясуулба.

Буряад hайхан дэгэлтэй хүбүүд тайзан дээрэ гаража, «Абай Гэсэр» гэжэ үльгэр соо хөөрэгдэдэг баруунай 55 тэнгэриин ба зүүнэй 44 тэнгэриин хоорондохи тулалдаан тухай hалаае уран гоёор, сээжээр уншаба.

Удаань hурагшад «Гэсэрэй» түрэhэн, гараhан түүхые «үлгыдэ оруулга» гэhэн нютагайнгаа ёhо заншалтай хоолбоод харуулаа. hая түрэhэн үхибүүнэй эхэ, эсэгые амаршалхаяа үбгэд, хүгшэд, хүүгэд ерэнэ. Үбгэд, хүгшэд үхибүүндэ hайхан үреэлнүүдые хэлэнэ, гуйлга барина. Түрэлхидынь айлшадтаа баяр хүргэжэ, мүн лэ бэлэг сэлэг бариха юм.

Удаадахи үзэгдэл Гэсэрэй асари томо мангадхайтай тулалдаhые зураглана. Энэ зүүhибүүдшье, ехэшүүлшье тэдэнэй концертдэ олоороо ерэнэ. Энэнь илангаяа буряад нютагуудта хабаатай.

Нэзрээшье, бүгэдэндэ мэдээжэ болоhон үнинэй дуушад Валентин Жаргалов, Дымбрын Ринчинова, Виктор Хубаев, Татьяна Галсанова болон бусадай дуулахые шагнаха дуратай зон олон ааб даа. Гадна ансамблиин эрлүүлhэн дуунууд шагнагшадай hайшаал магтаалда хүртэбэ. Буряад дуунуудай үдэшые республикын соёлой габьята хүдэлмэрилэгшэ Владимир Гунзынов яhала зохидоор хүтэлбэрилөө гэжэ тэмдэглэхээр.

Мүнөө «Байгал» ансамблиин артистнууд хүдөө нютагуудаар бэлиг шадабаряа харуулхаяа гаранхай.

Удаань түрэл ансамблиингаа 50 жэлэй ойн баярта зорюулагдаhан шэнэ программаяа тус коллектив бэлдэхэ юм.

ЗУРАГУУД ДЭЭРЭ: В. Хубаев дуулана; Д. Ринчинова хонгёо дуугаа шагнагшадтаа бэлэглэнэ.

Ц. ЦЫРЕНЖАПОВАЙ фото-зураг.

Сэнхир экран

НЭГЭДЭХИ ПРОГРАММА

«Останкино» канал. 7.00 — Үглөө. 9.35— Мультфильмнүүд. 10 20—Хүүгэдэй хүгжэмтэ клуб. 11.03 — Баримтата фильмүүд. 11.40 — Хоккейгээр СНГ-гэй чемпионат. Түгэсхэл. 13.00 — Шэнэ hонин. 13.20—Мэдээсэлэй хүгжэмтэ дамжуулга. 13.50 — Баримтата фильм. 14.20—Худөөгэй клуб. 14.55— Амжалта яажа туйлахаб! 15.10—Блокнот. 15.15—Телемикст. 16.00—Мультфильм. 16.15 — Баримтата фильм. 16.50—«Шофер на один рейс»—уран hайханай фильм. 1-дэхи серн. 18.00—Рок-макс. 19.00—Шэнэ hонин. 19.20 — «Максима». 19.50 — Шинидхэгдээгүй асуудал гэжэ үгы. 20.30 —«Сон в руку, или чемодани —уран hайханай фильм. 21.45 —«Амгалан нойрсогты, багашуул!». 22.00—Шэнэ hонин. 22.25—Хүхюу зугаата дамжуулга. М. Задорнов хабаадалсана. 23.40—Мэдээсэлэй-зугаата дамжуулга. 00.10—«Реформа на крови»—уран hайханай публицистическэ фильм. 00.50—02.00 —Техническэ забhарлал. 02.05 —«Лимпопо» 02.35 — «Шофер на один рейс»—уран hайханай фильм. 1-дэхи серн.

ХОЁРДОХИ ПРОГРАММА

«Россия» канал. 9.00—Мэдээсэлнүүд. 9.20—Немец хэлэн. 9.50—Сүлөетэй сагтаа. 10.35— Россин телевизионно театр. 13.00—Тон нюуса hонинууд. 13.55—Россин эдир оюун бэлигтэн. 14.40—Таряашанай асуудал. Буряадай ТВ. 17.00—«Семен Дежнев»—уран hайханай фильм. 18.20—Байгал. 18.40 — Сагай сууряан. «Контакт» видеоканал. 19.15—Эдир хизаар ороноо шэнжэлэгшэдэй клуб. Викториз». 19.50—«Эх, хасагууд...». 20.15—Бэеэ диилэхэ. 20.35—Байгал. 20.55—Соносхолнууд. «Россия» канал. 21.00—Мэдээсэлнүүд. 21.20—Үдэр бүриин hайндэр. 21.30—Театрай hайндэр. 22.30—«Как хороня в Одессе» — уран hайханай фильм. 22.40—Ретро-эстрада. 22.50—Джентльмен шоу. 23.25 —«Табадахи булан». 23.55— Фристайл. Европын чемпионат ба кубок. 00.25—Джаз-клуб. 01.00—Мэдээсэлнүүд.

Редактор
Ц. Б. ЦЫРЕНДОРЖИЕВ.

РЕДАКЦИОННО КОЛЛЕГИ:
ДАШЕЕВА Г. Х., ДОНДОГОЙ Ц. Ц., ЖИГЖИТОВ Б. М. Ж., НИМАЕВ П. Н. (редакторай орлогшо), РИНЧИНОВ С. Д. (редакторай орлогшо), ТОКТОХОЕВА В. Э., ЦЫРЕНДЫЛЫКОВ Б. Ц.

Эмхидхэн байгуулагшад — Буряад Республикын Верховно Совет, Буряад Республикын Министрнүүдэй Совет, Бүгэдэ буряадуудай үндэhэн соёлой эблэл болон редакциин ажалша коллектив.

Манай адрес:
670000, Улаан-Уд». Калинаришвилиин үйлсэ, 23. «Буряад үнэн» газетын редакци.

Редакциин телефонууд: редакторай—2-50-96, приемныи — 2-54-54, редакторай орлогшонорой — 2-68-08, 2-62-62, харюусалгата секретарин—2-50-52, секретариадай—2-66-76, таhагууд: соведүүдэй худэлмэриин ба нинтын эмхинүүдэй —2-34-05 (даагшань), 2-61-35, 2-56-23, 2-67-81; социально-экономическа—2-64-36 (даагшань), 2-63-86, 2-69-58; соёлой, эрдэмэй болон hургуулинуудай—2-60-21 (даагшань), 2-57-63; олонниитын худэлмэриин ба мэдээсэлэй—2-54-93 (даагшань), 2-34-05, 2-67-81; оршуулгын—2-60-91; коммерческэ—2-35-84; корректорнуудэй—2-33-61, хэблэлдэ бэлдэгшэдэй (выпускающинуудай)—2-35-95, манай корреспондентнууд: Баргажанда — 91-1-44, Закаменскда — 31-61, Агинскда—3-45-94.
Буряад Республикын Министрнүүдэй Соведэй хэблэлэй телефонууд: директор—2-49-94, бухгалтери—2-54-54, вахта—2-56-62.

Газетэ жэлдээ 260 дахин гараха.
Хэблэлэй 2 хуудаhан хэмжээтэй.
Газетын индекс 50901. Тираж 7.500
Хэблэлдэ тушаагдаhан саг: 22.50

Буряад Республикын Хэблэлэй ба олондо мэдээсэлгын министерствын республиканска типографиэ газетэ барлагдан хэблэгдэбэ.
Директорэйнь телефон 2-40-45.